

1972

836

АРХИВ

АРХИВ

Н. АРАСЛЫ

Умагэддинъ
Насими

1972

836



HƏMİD ARAСЛЫ

8A31

A75

Имагәддинь
Нәсими

(ҖАЛАТ ВӘ ТАРАДЫЧЫЛЫҒЫ)

М. Ф. Ахундов адына
Азәрбајҗан Республикасы
КЫТАБХАНАСЫ



АЗӘРБАЈҖАН ДӨВЛӘТ НӘШРИЈАТЫ
Бақы • 1972

36595

37064



*Мәндә сығар ики чаһан,
мән бу чаһана сығмазам,
Көвһәри-ламәкан мәнәм,
көвнү мәканә сығмазам.*

Жахын Шәрг әдәбијјатында гуманизм, инсан ләјагәтинин тәгдири, инсан сәадәтинин тәрәннүмү гәдим бир тарихә маликдир. Һәлә XII әсрдә Низами, Хагани кими бөјүк сәнәткарлар бәшәријјәтин мүгәддәратыны дүшүнүб инсаны һөрмәтә ләјиг бир варлыг кими күчлү вә гүдрәтли тәсвир етмәклә бәрабәр ону јаранмышларын ән шәрәфлиси адландырырдылар. Онлар өз романтик әсәрләриндә инсан зәкасынын харүгәләр јаратмаға, кайнатын сиррләрини ачмаға гадир олдуғуну, елмин вә һүнәрин гүдрәтини тәрәннүм едирдиләр.

Шәргин Чәләләддин Руми вә Маһмуд Шә-
бүстәри кими мүтәфәккир шаирләри вәһдәти-
вүчуд, јә'ни пантеизм тәблиғ едәрәк инсаны
дүшүнмәјә, өз варлығыны дәрк етмәјә чағы-
рырдылар. Пантеистләр инсаны вә бүтүн вар-
лығы «вүчуди-күлл» адландырдылары јара-
дычынын зәррәләри һесаб едир вә күллә га-
јытмағ, она говушмағ үчүн инсана мә'нәви
тәкмилләшмәји мәсләһәт билирдиләр. Лакин
ислам дини, ислам руһанилији бүтүн динләр
кими инсаны аллаһын гулу адландырыр, онун
бүтүн һүнәрләрини илаһијјәтлә бағлајыр, ин-
саны өз тәләјинә өз «алын јазы»сына разы
олмаға, дүнја не'мәтләрини тәрк едәрәк ахи-
рәт севдасы илә јашамаға дә'вәт едирдиләр.

Белә бир заманда инсаны дүнјанын јарады-
чысы, әзәли вә әбәди бир варлығ адландыран
бөјүк Ширван шаири Имадәддин Нәсими
инсан зәкасыны көләликдән азад олуб өз гүд-
рәтини дәрк етмәјә чағырырды. Нәсими Азәр-
бајчан ше'р дилини јүксәк бир зирвәјә галды-
ран, өз әсәрләриндә дөврүн мүтәрәгги фикир-
ләрини тәрәннүм едән, бөјүк Низаминин Шәрг
әдәбијјатына кәтирдији габағчыл идејалары
давам вә инкишаф етдириб өз амалы уғрунда
јорулмадан мүбаризә апаран вә бу јолда
мәрдликлә өлүмә кедән фәдакар бир сәнәткар-
дыр. О, Азәрбајчанда әдәби дилин инкишафы-
на көркәмли хидмәт көстәрмиш, ејни заманда

феодал зүлмүнә, истилаја гаршы е'тираз ет-
миш, руһаниләри тәнгид едән әсәрләрилә фи-
кирләрин ојанмасына, һәјат вә кәинатын
сиррләрини өјрәнмәк үчүн мөвчуд дини мүла-
һизәләрә ајығ нәзәрлә бахмаға сәсләмишдир.
Нәсиминин әсәрләри Азәрбајчан дилиндә јә-
ранан ше'рин инкишафында өз мүтәрәгги хү-
сусијјәтләрилә мүһүм рол ојнамышдыр. Чох
мүрәккәб вә зиддијјәтли бир инкишаф јолу
кечмиш олан исте'дадлы сәнәткар Азәрбајчан
әдәбијјатында ана дилиндә јаранан фәлсәфи
ше'рин әсасыны гојмушдур.



Шаирин әсил ады сон заманлара гәдәр мә'-
лум дејилди. Гәдим тәзкирәчиләр ондан бәһс
едәркән адыны Имадәддин вә Нәсимәддин
дејә гејд едирләр. Ајдындыр ки, бунлар шаи-
рин ады дејил, орта әсрләрдә дөбдә олан лә-
гәбдир. Лакин һәләб тарихиндән бәһс едән
әрәб мәнбәләриндә онун ады Әли гејд олун-
мушдур ки, бу һәгигәтә ујғундур. Чүнки Фәз-
луллаһ Нәиминин «Вәсијјәтнамә»синдә дә бу
ад чәкилир. Фәзлуллаһ өлүм әрәфәсиндә јаз-
дығы «Вәсијјәтнамә»дә достлары сырасында
Әли-Сејидәли адыны да чәкир ки, бу фәкт да
шаирин мүасири олан әрәб тарихчиләринин
вердији мә'луматы тәсдиғ едир.

Шаирин доғулдуғу јер дә мүхтәлиф мәнбә-
ләрдә мүхтәлиф шәкилдә көстәрилер. Оун
Бағдад јахынлығында Нәсим кәндиндә, Ди-
јарбәкирдә, Тәбриздә, Ширазда, Шамахыда вә
Бакыда доғулдуғуну гејд едән мүәллифләр
олмушлар. Азәрбајчан әдәбијатшүнаслары-
нын тәдгигләри исә шаирин ширванлы олду-
ғуну ајдынлашдыр.

Бу тәдгигатдан ајдын олур ки, шаир XIV
әсрин орталарында Шамахы шәһәриндә доғул-
мушдур. Илк тәһсилени дә бу шәһәрдә ал-
мышдыр. Азәрбајчан алимләринин мүлаһи-
зәсини Фәзлуллаһ Нәнинин 1394-чү илдә
Ширванда һәбсдә икән јаздығы, јухарыда
адыны чәкдијимиз «Вәсијјәтнамә»си дә тәсдиг
едир. «Вәсијјәтнамә»дә шаирин өзүндән вә
атасындан бәһс едилмишдир. Ајдын олур ки,
о, Сејид Мәһәммәд адлы бир шәхсин оғлудур.
Сејид Мәһәммәд дә һүруфиләрә јахын бир
шәхсијјәт олмушдур.

Шамахы Азәрбајчан халгынын тарихиндә
чох мүһүм рол ојнамыш ширваншаһлар сүла-
ләсинин пәјтахты иди. Орта әсрләрдә бураја
дүнјанын бир чох өлкәләриндән тичарәт кар-
ванлары кәлир, Ширван ипәји әлдән-әлә кә-
зирди. Шамахыда көзәл сарајлар, мэдрәсә-
ләр, карвансаралар, ханәкаһлар вар иди. Бир
чох алим вә шаирин доғулуб бөјүдүјү, јашајыб
јаратдығы мэдәнијјәт мәркәзи олан бу шәһәр

хүсусән XII әсрдә бүтүн Јахын Шәргдә шәһ-
рәт тапмышды. Монгол истиласы Јахын Шәрг-
гин бир чох мэдәнијјәт мәркәзләри кими Ша-
махы шәһәринин дә дағылмасына сәбәб олса
да XIV әсрдә бу шәһәр јенә өз мэдәни һәја-
тыны давам етдирирди.

XIII әсрдә арасыкәсилмәз һүчумлара мә'руз
галан Ширван һөкмдарлығы өз эзәмәтли
күнләрини итирсә дә мэдәни инкишафыны
сахламагда иди. Һәлә она табе олан Бакы
шәһәринин бир лиман вә нефт мәнбәји кими
шәһрәтләnmәси өлкәнин игтисади һәјатында
вә мэдәни инкишафында мүһүм рол ојнајыр-
ды. Шаир илк тәһсилени Шамахы мэдрәсә-
синдә алмышдыр. О, ана дилиндән башга
әрәб вә фарс дилләрини дә, бу дилләрдә көзәл
бәди әсәрләр јарада биләчәк сәвијјәдә мүкәм-
мәл өјрәнмиш, дөврүнүн елмләрини дәрин мү-
талиә едиб, хүсусән дини-фәлсәфи әсәрләр вә
тәригәтләрлә даһа чох мәшғул олмушдур.
Әсәрләриндән ајдын олур ки, Нәсими Јахын
Шәргин көркәмли тәригәт алимләринин бәди
әсәрләрини чох мүталиә етмиш, Азәрбајчан
шаирләри илә бирликдә әрәб, фарс вә тачик
јазычыларынын да әсәрләринә јахындан бәләд
олмушдур. Оун ше'рләриндә Чәләләддин Ру-
минин, Шәмс Тәбризинин, Сә'динин, Фәридәд-
дин Әттарын ады илә јанашы Ибн Сина, Мү-
һијјәдин Әрәби, Шибли, Кәрхи кими Шәргин

мәшһур философ алим вә шаирләринин дә ады чәкилир. Көрүнүр ки, шаир кәнчлијиндә Сәфәвиләр сүләләсинин баниси вә о заман Әрдәбилдә бөјүк шөһрәт газанмыш Сәфиәддинин вә онун оғлу Сәдрәддинин әсәрләрилә дә јахындан таныш имиш.

Шаирин ше'рләриндән ајдын көрүнүр ки, X әсрдә «Әнәлһәг»—«Мәнәм аллаһ» дедији үчүн Бағдад шәһәриндә руһаниләрин һөкмү илә дара чәкилмиш һүсејн Мәнсур Һәллачын тәригәти Нәсимијә даһа хош кәлмиш. Низами, Хагани, Фәләки, Зүлфүгар Ширвани, Марағалы Әвһәди, Шејх Маһмуд Шәбүстәри вә Ариф Әрдәбили кими шаирләрин ирси илә тәрбијәләнән Нәсими кәнч јашларындан ше'рә бөјүк һәвәс кәстәрмиш вә илк әсәрләрини һүсејни тәхәллүсү илә јазмышдыр. Шаирин һүсејни тәхәллүсүнү көтүрмәсини онун Мәнсур Һәллачын тәригәтинә олан мәнәббәти вә јарадычылығынын илк илләриндә тәсадүф етдијимиз шиә көрүшләри илә изаһ етмәк олар. Нәсими Сәјид тәхәллүсү илә ше'рләр јазмышдыр.

Нәсиминин кәнчлик илләриндә Азәрбајҗан тејмуриләр тәрәфиндән истила едилир. 1385-чи илдә Ираны, Азәрбајҗаны истилаја галхан Тејмур ордулары узун мүддәт өлкәни мүһарибә мејданына чевириләр. Тејмур ордулары Азәрбајҗанын Чәнуб һиссәсинә диван тутдугдан сонра, шимала Ширваншаһлар торпағына со-

хулмаг истәјирләр. Лакин Ширванын ағыллы һөкмдары Ширваншаһ Ибраһим халгы бу бәладан гуртара билир. О, Тејмур илә иттифаг бағлајыр. Азәрбајҗанын Чәнуб һиссәси исә тејмуриләрин әлиндә галыр. О заман Тејмурун әмрилә истила едилмиш шәһәрләрдә олан ады-санлы сәнәткарлар: ме'марлар, рәссамлар, мусигишүнаслар, ејни заманда шәһәр сәнәткарлары бәнналар, дәмирчиләр, дүлкәрләр вә с. сәфәрбәрлијә алыныб ишләмәк үчүн зорла Сәмәргәнд шәһәринә—Тејмурун пайтахтына көндәридиләр. Тејмур Сәмәргәндин һәр мәнәлләсини Шәргин ән бөјүк шәһәрләриндән биринин ады илә адландырыб әзәмәтли бир пайтахт јаратмағы нәзәрдә тутурду.

Белә бир заманда шәһәр сәнәткарларынын е'тиразларыны ифадә едән, Тејмур истиласына гаршы мүбаризәјә чағыран јени бир тәригәт—һуруфилик мүбаризәјә башлајыр. Бу тәригәтин әсасыны гојан тәбризли Фәзлуллаһ Нәими Шәргин бир чох шәһәрләрини кәзир, өз фикирләрини јаймаг үчүн Ширвана, Бакыја кәлир. Тарихи мәнбәләрдән ајдын олур ки, бу илләрдә Бакы һуруфилијин мәркәзинә чевирилir. Онун бир сыра тәрәфдарлары Бакыда кизли һуруфи тәшкилатында чалышыр вә бурадан Шәргин мүхтәлиф өлкәләринә һуруфи көрүшләри јаймаг үчүн тәблиғатчылар көндәририләр. Бу заман шаир дә Фәзлуллаһ Нәими-

нин фикирләри илэ таныш олур, онунла көрүшүр, фикирләрини гәбул едир вэ она һөрмәтән ше'рләрини Нәсими тәхәллүсү илэ јазыр. Шаирин ше'рләриндән ајдындыр ки, о, Нәсими тәхәллүсүнү Фәзлуллаһ илэ көрүшдүкдән сонра көтүрмүшдүр. Бу заман Нәсими илэ бирликдә азәрбајчанлы Әбүлһәсән Әлүјүл-Ә'ла да һүруфилији гәбул едир. Әлүјүл-Ә'ла өзүнүн әсәрләриндә Фәзлуллаһын Бакыда јашамасы илэ әлагәдар олараг Бакы шәһәрини һүруфилијин Кә'бәси адландырыр. Фәзлуллаһ өз ләјагәтли шакирдләрини Јахын Шәргин мүхтәлиф шәһәрләриндә һүруфилији јаймаг үчүн сәфәрә көндәрирди. О, һүруфилијин нәзәри әсасларыны өзүнүн «Нөвмнамә», «Чавиданнамә» вэ «Мәһәббәтнамә» адлы әсәрләриндә кениш шәрһ етмишдир.

1394-чү илдә Тејмурун әмри илэ Фәзлуллаһ өз адамлары илэ Ширванда олдуғу заман һәбсә алыныб Нахчыван јахынлығында гәдим Алынча шәһәриндә Тејмурун оғлу Мираншаһ тәрәфиндән вәһшичәсинә е'дам едилер. Фәзлуллаһ Нәими һәлә һәбсдә икән «Вәсијјәтнамә» јазараг кизличә Бакыја көндәрир. О, бурада тәрәфдарларынын вэ аиләсинин тезликлә Бакыдан чыхмаларыны, һәтта кичик гызынын Сејидәлијә әрә кетмәсини вэ Бакыдан узаглашмасыны вәсијјәт едир.

Нәсиминин фарс дилиндә јаздығы бир гәзә-

лин сон бејтиндә белә дејилир: «Еј Нәсими, аллаһ (Фәзлуллаһ) күрреји-әрз кенишдир, де-дији үчүн, Бакыдан кет ки, бура сәнин јерин дејилдир». «Вәсијјәтнамә» илэ бу бејт арасында марағлы бир әлагә вардыр. «Вәсијјәтнамә»дә Фәзлуллаһ гызларынын тез бир заманда әрә кедиб Бакыдан узаглашмаларыны тәләб едир. Ејни заманда кичик гызынын Сејидәлијә әрә кетмәсини мәсләһәт көрүр. Еһтимал етмәк олур ки, Нәсими Фәзлуллаһын «Вәсијјәтнамә»синдән сонра онун гызы илэ евләнәрәк Ширвандан узаглашмыш, Кичик Асијаја кетмишдир.

Јенә шаирин әсәрләриндән ајдын олур ки, о бир мүддәт Бағдад шәһәриндә јашамыш, Ираг шәһәрләрини кәзмиш, Түркијә кетмиш, Анадолу шәһәрләриндә: Токатда, Бурсада вэ башга шәһәрләрдә јашамышдыр. Шаир бу јерләрдә һүруфилији тәблиғ етдији үчүн дәфәләрлә һәбсә алынмыш, «Бәндү зинданларда» галмышдыр. Бу заман Кичик Асијада Түркијә султанлығына табе олмајан Зүлгәдәр бәјләри, Ағгојунлу, Гарагојунлу сүләләләри мөвчуд иди. Нәсими хүсусән Зүлгәдәр һөкмдары Әлибәј вэ онун гардашы Насирәддин, Дијарбәкирдә һакимијјәт гуруб сонралар Сивасы да истила едән ағгојунлу Осман Гарајөлүклә дил тапа билер. Сонралар Мисир мәмлүкләринә табе олан һәләб шәһәринә кәлир. Һәләбдә о заман түрк дилли тајфалар чох јашајырды.

Һәләб шәһәри Шәрг илә Авропа арасында бөјүк тичарәт мәркәзи иди. Һиндистан вә Ширвандан кәлән тичарәт карванлары бу шәһәрдә көрүшүрдү. Тарихи мәнбәләрдән ајдындыр ки, XIV әсрин сонларында Ширванла Сурија арасында тичарәт әлагәләри гүввәтләнмишди. Ширван ипәјиндән Сурија шәһәрләриндә көзәл парчалар тохунурду. Гәрб тачирләри дә Ширван ипәјини Сурија јолу илә Авропаја апарырдылар. Шүбһәсиз ки, орта әср үчүн әзәмәтли олан бу чохмилләтли тичарәт мәркәзиндә Ширван тачирләри вә тичарәтлә әлагәдар олан ширванлылар да јашајырды.

Нәсими Һәләб шәһәринә кәлдикдән сонра тәрәфдарлар топлајыб фикирләрини кениш јаймаға башлајыр. Бәлкә дә бир чох тәғиб едилән һүруфиләр Бақыдан вә Шамаһыдан бу шәһәрә кәлир. Шаир Һәләбдә мәскән салыб узун мүддәт айләси илә бирликдә орада јашамышдыр. Анчаг шаирин бу шәһәрдәки фәәлијјәти руһанилијин вә Мисир султаны Мүәјјәдин нәзәриндән гачмамышдыр. 1417-чи илдә шаири Һәләбдә мүһакимә едәрәк фачиәли бир шәкилдә е'дам етмишләр. Шаирин өлүмү һаггында «Күнузиз-зәһәб» адлы бир әрәб мәнбәјиндә дејилир ки, «Зындығ Әли Әл Нәсими Јәшбәкин заманында өлдүрүлдү. О заман Дарүл-Әдлдә шејхимиз Ибн Хәттиб әл Насири вә газиләр газиси Шејх Иззәддинин наиби олан

Шәмсәддин ибн Әминүддөвлә, газиләр газиси Фәтһәддин әл Малики, газиләр газиси Шәһабәддин әл Һәнбәлинин һүзурунда (Әли әл Нәсими) һаггында дава галдырылды. О, бә'зи ағылсызлары јолдан чыхармыш, онлар күфр вә аллаһсызлыгда она табе олмушдулар. Бу мәсәләни газиләрин вә шәһәр алимләринин һүзурунда галдыран адам ибн Шәнгәшүл-Һәнәфи иди. Вәкил она демишди: «Әкәр Нәсими, һаггында дедикләрини исбат етсән сәни өлдүрмәјчәјәм». Нәсими «кәлмеји-шәһадәти» тәләффүз едиб һаггында дејиләнләри рәдд етди. Бу заман Шејх Шәһабәддин ибн Һилал кәлиб чыхды. О, мәчлисин баш учунда әјләшди вә бу мәчлисдә фитва верди ки, о аллаһсыздыр, өлдүрүлмәлидир. Оун төвбәси гәбул олунмамалыдыр. Ибн Һилал сорушду: «бәс нијә өлдүрмүрсүнүз?» Малики она деди: «Сән өз хәттинлә фитваны јазарсанмы?» О чаваб верди ки, «бәли». О, бир фитва јазды. Орада оланлар һамысы бахдылар. Лакин бу мәсәләдә онунла разылашмадылар. Малики деди ки, «гази вә алимләр сәнинлә разылашмыр. Мән нечә сәнин сөзүнлә ону өлдүрүм».

Јәшбәк деди: «Мән ону өлдүрмәрәм. Чүнки султан мәнә тапшырмышдыр ки, ону ишлә таныш едим. Көрәк султан бу һагда нә әмр едәчәкдир. Бунунла мәчлис дағылды. Нәсими дустагда галды. Мүәјјәд султан мәсәлә илә

таныш едилди. Султандан эвр кэлди ки, дэри-
си сојулсун, Һэлэбдэ једди күн көстэрилсин.
Эл-ајағы кэсилиб бири Әлибәј ибн Зүлгәдирә,
бири гардашы Насирәддинә вә бири дә Осман
Гарајөлүјә көндәрилсин. Чүнки, бу онлары да
јолдан аздырмышдыр. Белә дә едилди. Бу
адам кафир вә мүлһид иди. Нәузи биллаһ де-
јирләр онун инчә ше'рләри вардыр».

Бу мә'луматдан ајдын олур ки, шаирин өл-
дүрүлмәси тәкчә дини әгидәсинә көрә дејил,
бәлкә сијаси маһијјәт дашыјыр. Бу мә'лумат
шаирин өлүм фачиәсини бүтүн тәфәррүаты
илә ајдынлашдырыр. Ајдын олур ки, Нәсими
һаггында Һэләб руһаниләринин мәсәлә мүза-
кирә етмәси тәсадүфи дејилдир. Бәлкә белә
бир мәчлис о заман мәркәзи Мисир олан мәм-
лүкләр дөвләтинин башында дуран султан
Мүәјјәдин тапшырығы илә гурулмушдур. Сул-
тан Мүәјјәд иши даһа әсаслы өјрәнмәк үчүн
мәһкәмәнин сәнәдләрини тәләб етмиш вә о
мүддәтдә шаир һәбсдә галмалы олмушдур.
Нәһајәт фачиәли өлүм әмрини верәндә дә онун
әлләрини өз сијаси дүшмәнләринә көндәрмәк-
лә дөвләт әлејһинә һазырланмыш чеврилишин
баш тутмадығыны хәбәр вермәк истәмишдир.

Нәсиминин өлүмү һаггында бир чох рәвајәт-
ләр вардыр. Бу рәвајәтләрдән бирисиндә көс-
тәрилик ки, бир күн Һэләб шәһәриндә кәнч
бир һуруфи Нәсиминин бир ше'рини уча сәслә

охујурмуш. Ше'рдә ифадә олунан фикир руһа-
ниләрин нәзәрини чәлб едир. Гәзәли охујан
кәнч һуруфини һәбсә алырлар. Кәнч ше'рин
өзү тәрәфиндән јазылдығыны сөјләјир. Нәси-
мини әлә вермәк истәмир. Руһаниләрин фит-
васы илә ону дар ағачындан асылмаға мәһкум
едирләр. Бу заман Нәсими ајаггабыларыны
јаматмаг үчүн пинәчинин јанында отурубмуш.
О, һадисәдән хәбәрдар олуб өзүнү чәза мејда-
нына јетирир, кәнч достунун һарајына чатыр.
Ше'рин өзү тәрәфиндән јазылдығыны сөјләјиб
ону азад етдирир. Руһаниләр онун һуруфи
мүршиди олдуғуну өјрәниб дири-дири сојмаға
фитва верирләр. О, өлүм ајағында да фикрин-
дән дөнмүр, «әнәлһәг»—«мәнәм аллаһ» дејир.
Шаирин бу мәтанәти гаршысында өзүнү ити-
рән руһаниләр истәһза илә сорушурлар:

— Сән ки, һәгсән, бәс нијә ганын ахдыгча
саралырсан?

Һазырчаваб сәнәткар:

— Мән әбәдијјәт үфүгләриндә доған ешиг
күнәшијәм. Күнәш батанда саралар—дејә чә-
сарәтлә чаваб верир.

Бу рәвајәтдә белә гејд олунур ки, куја шаи-
рин өлүмүнә фитва верән руһани демишдир:

— Бу о гәдәр мәл'ундур ки, онун ганындан
һара дүшсә кәсиб атмаг лазымдыр.

Тәсадүфән шаирин ганындан бир дамчы
һәммин руһанинин бармағына сычрајыр. Ча-

маат ондан бармагынын кәсилмәсини тәләб едир. О исә:—Мән сөз мәсәли демишәм—чавабыны вериб бармагыны горујур. Бу заман алган ичиндә олан шаир:

Заһидин бир бармагын кәссән дөнүб һагдан гачар,
Көр бу мискин ашиги сәрпа сојарлар агламаз

—дејә өз мүбариз сәсини учалдыр. Мәрдликлә, дүшмәнләри үзәриндә мә'нәви гәләбә газанараг өлүр.

Башга бир рәвајәтдә дејилир ки, Нәсимн Әнтабда имиш вә валинин јахын досту имиш. Онун вали илә арасыны вурмаг истәјирләр. Јасин сурәсиндән бир нүсхә онун башмагларынын алтына јерләшдирирләр. Валинин јанында сорушурлар ки, ајагынын алтында гуран сурәсини кәздирән адам һаггында фикри нәдир.

Нәсимн дејир ки, онун дәриси сојулмалы вә рүсвај едилмәлидир. Она дејирләр ки, сән өзүн өз һаггында фитва вердин. Башмагынын алтындакы јасини чыхарыб онун дәрисини сојурлар.

Шәрг халглары тарихиндә өз мәсләки уғрунда өлүмә кедән, өлүм ајагында белә фикриндән дөнмәјән дәмир ирадәли шәхсијјәтләр аз олмамышдыр. Хәлифә чәлладлары гаршысында мәрданә, дајаныб рәнкиннин саралмасыны дүшмән көрмәсин дејә үзүнү ганы илә

гызардан Бабәк, «Әнәлһәг» дедији үчүн Х әсрдә Бағдад шәһәриндә дара чәкилән Мәнсур Һәллач, диндарларын кафир адландырыб нефт төкәрәк јандырдыглары Ејнүл-Гүззат, Алынча галасында Тејмурләнкин оғлу Мираншаһын әмрилә дара чәкилән, чәсәди ат гујруғунда сүрүдүлән Фәзлуллаһ Нәими белә мәрд инсанлардандыр.

Лакин бунлардан һеч бирисинин е'дамы бөјүк идеја мүчәһиди Имамәддин Нәсиминин өлүмү гәдәр фачиәли вә эзаблы олмамышдыр. Мәһз буна көрә дә беш әсрдән артыгдыр ки, онун шәрәфли ады Јахын Шәргдә мәрдлик, фәдакарлыг, сәдагәт вә мәтин ирадә рәмзи кими һөрмәтлә чәкилир, һаггында рәвајәтләр вә бәдии әсәрләр јараныр. Әсрләрдән бәри мәсләкинә сәдагәтнин көстәрмәк истәјән, мәһәббәт уғрунда дөнмәзлијиндән бәһс едән бүтүн сәнәткарлар өзләрини бу идеја мүчәһидинә бәнзәдир, онун дөзүмүнү, ирадә вә өлүм фачиәсини хатырлајырлар.



Нәсимн адыны һәтта онун мәсләк әлејһдарлары үчүн дә өлмәз едән әсас амил тәкчә шаирин өз мәсләки уғрунда мәрданә өлүмү дејил, бәлкә әсәрләриндә ирәли сүрүлән инсана, инсан гүдрәтинә, инсан јарадычылыгына олан

бөјүк инам вә мәнәббәтидир, өз мүтәрәгги фикрләрини жүксәк сәнәт дилилә ифадә етмәк мәнәрәтидир.

Нәсими зәнкин әдәби ирс гојуб кетмишдир. Шаирин Азәрбајчан, фарс вә әрәб дилләриндә диванлары вә бу диванлара дахил олмајан гәсидә вә мәснәвиләри вардыр. Шаирин әрәб дилиндәки диванындан чох аз бир һиссә елм аләминә мә'лумдур.

Оун ана дилиндә јазылмыш вә дүнјанын мүхтәлиф китабханаларында әлјазма шәклиндә сахланылан диванларыны гаршылашдырдыгда ајдын олур ки, шаир сон дәрәчә мүрәккәб вә зиддијјәтли бир јарадычылыг јолу кечмишдир. Илк јарадычылыга мәнәббәт мөвзусунда јаздыгы ше'рләрлә башлајан сәнәткар дөврүн сијаси, ичтимаи, әхлаги мөвзуларында көзәл әсәрләр јаратмыш, өз дәрин мәналы фәлсәфи ше'рләрилә Азәрбајчан әдәбијјаты тарихиндә ана дилиндә јаранан фәлсәфи гәзәлин баниси олмушдур.

Нәсиминин кәнчлик дөврүндә јаздыгы әсәрләр ичәрисиндә реал инсан мәнәббәти, инсан көзәллијинин тәрәннүмү хүсуси јер тутур. Белә ше'рләрдә инсан көзәллијинин тәфәррүатыны тәбии охшатмаларла тәрәннүм едән шаир, инсаны онун бүтүн заһири көзәллији илә тәсвир едә билир. Бу ше'рләрдә шаирин севкилиси дүнјаны ишыгландыран ајла, кү-

нәшлә мүгајисәдә верилир. Зәнкин мүбалиғәләрдән истифадә едән сәнәткар ајын да, күнәшин дә инсан көзәллијиндән ишыг алдығыны мәнәрәтлә сөјләјир:

Гачан ки, сүнбүли-зүлфүн нигабы ајә дүшәр,
Гәмәр сәһабә кирәр, афтабә сајә дүшәр.

Бурада шаир демәк истәјир ки, ај да, күнәш дә өз ишығыны сәндән алыр. Мәнз она көрәдир ки, сән сачларыны үзүнә төкәндә ај булуда кирир, күнәшә көлкә дүшүр.

Јахуд:

Дүшдү јенә дәли көнүл көзләринин хәјалинә,
Билмәјирәм бу көнлүмүн фикри нәдир, хәјалы нә?

—кими садә шифаһи халг ше'риндән истифадә едиләрәк јазылмыш ше'рләриндә Нәсими әвәзсиз бир сәнәткар олараг Азәрбајчан дилиндә мәнәббәт лирикасынын илк көзәл нүмунәләрини јарадыр.

Кетдикчә шаирин јарадычылыгында мәнәббәт мөвзусу илә јанашы дидактики—тәрбијәви ше'рләр дә јаранмаға башлајыр. О, инсанларда көрдүјү писликләри тәнғид етмәјә, ачкөзлүјү, пахыллыгы, худпәсәндлији инсана јарашмајан сифәтләр кими писләмәјә чалышыр. Сырф дидактики мөвзуја һәср олунмуш бир ше'риндә шаир инсаны јахшы хасијјәтли, сәхавәтли, әдәбли вә һәјалы олмаға чағырдыгы кими инсаны инчидән, нараһат едән хүсу-

снјјэтлэри дэ сајараг охучуну бунлардан узаг-
лашмаға сәсләјир:

Дәхи үч нәснә көнлү гәмкин ејләр,
Гулаг дут ким едим сәнә һекајәт.
Јаман гоншу, јаман јолдаши-бәдху,
Јаман өврәт снјасәтдир, снјасәт¹.

Бу ше'рдә јаланчылығы, гнјбәти, пахыллы-
ғы да шаир пис сифәт кими гнјмәтләндирәрәк
јазыр:

Бири кәззаблыг, бириси гејбәт;
Бири олмаг пахыл, әһли-әдавәт.
Кәлир үч нәснәдән азари-мәрдүм,
Вар етмә өзүнә аны сәнәәт.
Бири бөһтан, бири кәчкәнкәр етмәк,
Бири куестах олуб гылмаг зәрафәт.

Нәсиминин «Се адәт» адландырдығы бу ше'-
ри ашағыдакы сәтирләрлә битир:

Нәсимн, сән әкәр әһли-нәзәрсән
Бу үч нәснәји гыл кәндиңә адәт:
Бири лүгфү кәрәм ба хулги-нику,
Бири һеч кимсәјә бахма һәгарәт.
Бу сөзләр хош нәсинәтдир алана
Се адәтдир, вәли ејни-сәадәт.

Бу вә бунун кими әхлаги мөвзуда јазылмыш
ше'рләр Азәрбајчан әдәбијјаты тарихиндә
ана дилиндә олан дидактик ше'рин илк көзәл

¹ Снјасәт—о дөврә чәза мә'насында ишләни-
лирди.

нүмунәләридир. Хүсусән шаирин: «Һеч кәсә
һәгарәт көзү илә бахма»,—демәси онун һәлә
кәнчлик илләриндән һуманист бир шаир кими
јарадычылығы башладығыны ајдынлашдыыр.

Нәсимн үмумхалг мәнәфеји уғрунда чалы-
шан, чәмијјәт үчүн мәнфәәтли олан инсанлар-
ла јанашы халга зијан верән, өз шәхси мән-
фәәтләрини өзкәләринин зәрәриндә ахтаран-
ларын да варлығыны көрүр, белә инсанлары
чидди тәнгид едир вә өз мүасирләрини онлара
гаршы мүбаризәјә чағырыр.

Ол әли кәскил, бурахкил хејри јохдур, шәрри чох.
Дуткил имди ол әли ким хејрилә еһсан битәр.
Залым олдун зүлм әкәрсән јенә кәндү тарлана
Залымын зүлмү шәриндән тарлада үсјан битәр.
Шол ағача бәнзәмә ким кәсиб ода јахалар
Балта зәхминдән әминдир анда ким румман битәр.

Шаир кет-кедә һәјат вә чәмијјәтдәки пис-
ликләри даһа јахшы көрүр, һәјат һәгигәтләри
илә үзләшдикчә феодал чәмијјәтинин ејбләри-
ни дәриндән дәрк едәрәк, ону чидди тәнгидә
башлајыр.

Гејд етмәк лазымдыр ки, Јахын Шәрг ше'-
ринин инкишаф тарихиндә мүәллифин һәјат,
чәмијјәт һаггындакы шәхси мүлаһизәсинин вә
тәнгиди фикринин бејтләр арасы дејилмәси
бир үсул иди. Мүәллиф ачыг дејилмәси горху-
лу олан фикирләрини ашиғанә мисраларда вә
јахуд тәбиәт тәсвирләри ичәрисиндә мөвзудан

узаг көрүнән, эслиндә исә әсас мәгсәд олан бир бейтдә өтәри дејиб тез кечир. Нәсими дә белә үсулдан бачарыгла истифадә едиб, һәјат вә чәмијјәт һаггындакы тәнгиди мұлаһизәләрини мөвзудан кәнара чыхдығы мисраларда мәһарәтлә сөјләјир:

Сәһәрдә күл үзүн шаһа чү күлшәндә күлаб ојнар,
Аны көрүб сәфасындан фәләкдә афитаб ојнар.

Әчәб зати-мүтәһһәрсән, нәзирин јохдур еј дилбәр,
Вүчудун нури бәргиндән чамалында нигаб ојнар,

Чү көрдү фәбғәбин ејним, деди көрүн тамашаји
Ки, лә'лин һоггә алтында мұәлләғ дурмуш аб ојнар,

Гурулмуш мәчлиси-шаһи, чалыныр, чәнкү неј, ганун,
Тәрәннүмләр гылыр, мүтриб, ара јердә шәраб ојнар.

Фәләк әксинә дөвр ејләр, мәкәр ахыр заман олду,
Гәфәсдә тугијү гумри, чәмәнләрдә гүраб ојнар.

Фәләкдән чүмлә үшшагын фәғаны көјләрә ағды,
Һәсәддән заһиди-хүшкин габағында хунаб ојнар.

Нәсими уш бу энварын шуаындан мүнәввәрدير,
Китабу нарду шәтрәнчү оду јел, су, түраб ојнар.

Сәһәр вахты көзәлин үзүндә күлаб кими тәр дамлалары көрүнүр. Бу көзәллији көрән күнәш дә севинчиндән ојнајыр. Мә'шугә о гәдәр көзәл вә тәмиздир ки, онун үзүнүн шөвгүндән чамалындакы нигаб да рәгсә кәлир. Мәчлис гурулуб, чәнк, неј, ганун чалыныр, ханәндә

охујур, аралыгда шәраб ојнајыр. Белә тәсвирдән сонра шаир дөврүндә, зәманәсиндә һүнәрли инсанларын мәһбәсләрдә, ләјагәтсиз адамларын иш башында олмасына ишарә едәрәк дејир ки, «фәләкин тәрс дөвран етмәсинин нәтичәсидир ки, туги вә гумри гушлары гәфәсләрдәдир, чәмәнләрдә исә гарғалар ојнајыр». Бәлкә дә шаир мәһз бу фикри ифадә етмәк үчүн, дөврүн әдаләтсизлијинә олан е'тиразыны билдирмәкдән өтрү бу гәзәлини јазмышдыр.

Нәсиминин бейтләр арасы дејилмиш белә мә'налы мисралары бир тәрәфдән һаким тәбәғәнин зүлм вә әдаләтсизлијини дикәр тәрәфдән исә руһаниләрин сатгынлығыны, ријакарлығыны чәмијјәтдә олан әдаләтсизлији вә пш-ликләри ардычыл шәкилдә ифша едир ки, сонра бу фикирләр онун халис ичтимаи вә фәлсәфи мөвзуда јазылмыш әсәрләриндә үмумиләшдирилмишдир.

Нәсими јашадығы дөврүн чиркинликләринин тәнгид едәрәк өз мүасирләрини мұбаризәјә чәғырыр. «Булунмаз» рәдифли ше'риндә шаир достлугда мөһкәм олмајанларын намәрдлијини көстәрдији кими, өлкәнин һүнәрсиз адамлар тәрәфиндән идарә едилдијини, һүнәр саһибләринин исә кәнарда галдығыны сөјләјир. О, чәмијјәтдә елмә, һүнәрә гијмәт верилмәдијини тәнгид едир. Шаир, халгын гәфләтдә галдығыны вә буна көрә дә ишғалчыларын, сојғунчу-

ларын онларла истәдикләри кими рәфтар елә-
дикләрини көстәрир:

Тәррар кәр алырса гаму рәхтини рәвадыр,
Чүн гафиләдә бир киши бидар булунмаз.

Бу мисраларла мүасирләрини ојанмаға,
бирлијә дәвәт едән шаир халг уғрунда мүба-
ризәни кишилик адландырыр, халгы, вәтәни
дүшүнмәјән, өз күндәлик мәнфәәтләрини кү-
дәнләри исә накиши сајыр:

Һәр кишидә бир чүббәвү дәстар олур, амма,
Мин башда бири лајиги-дәстар булунмаз.

Нәсими мүасирләрини чүр'әтли вә чәсарәтли
олмаға чағырараг:

Ешгилә мејдана мөһкәм әр кәрәкдир ким кирә,
Һәр һүнәрсиз, һүммәти јохун јери мејдан дејил.

—дејир.

Нәсими ше'рләриндә шаирин ахтарышлары,
дүнја вә каинат һаггындакы дүшүнчәләри мү-
һүм јер тутур. О, һәјатын сиррләрини өјрән-
мәјә, каинаты баша дүшмәјә чан атыр. Ше'р-
ләринин бирисиндә јазыр ки:

Дүнү күн мүнтәзирәм мән ки, бу пәркар нәдир?
Күнбәди-чәрхи-фәләк, кәрдиши—дәввар нәдир?

Фәләјин әсли нәдәндир, мәләјин нәсли нәдән?
Адәмин сурәтинә бунча тәләбкар нәдир?

Күнәшин гүрси нәдән јер үзүнә шөлә верир?
Јенә бир мәш'әлдә нур нәдир, нар нәдир?

Нәсими тәбиәтшүнаслығын инкишаф етмә-
дәји бир дөврдә бу суалларын елми мә'насыны
ахтарыр, лакин чаваб тапа билмир. Ислам
руһаниләринин тәригәт нәзәријјәчиләринин
фикирләри шаири гане етмир. Мәһз буна кө-
рә дә о,

Динү иманү намаз, һәчч вә әрканү зәкат
Бәһси-дәваји-шәриәт гаму көфтар нәдир?

Елмү гур'анү һәдисү хәбәрү вә'злә дәрс
Чүмлә бир мә'ни имиш, бунча бу тәкрат нәдир?

—дејәрәк дини елмләрә шүбһә илә јанашыр.

Оду су, торпағү јел ады нәдәндир адәм;
Она сәчдә нә үчүн, Иблисә инкар нәдир?

Шаир бу чәтин суалларын чавабыны ахта-
рыр, тәбиәтдәки зиддијјәтләр ону дүшүндү-
рүр. Нәһәјәт о, бүтүн бу суаллара һүруфили-
јин нәзәри көрүшләрини мәнимсәдикдән сонра
нисбәтән чаваб тапыр. О, бүтүн каинатын ин-
сан варлығында олдуғуну, инсанын өзүнү өј-
рәнмәклә дүнјанын сиррләрини өјрәнә билчә-
ји фикрини ирәли сүрән һүруфиләрин көрүш-
ләрини тәсдиг едир.

Һүруфилик һәрфләрин мүгәддәслијинә әсас-
ланан вә дүнјанын сиррләрини әрәб әлифба-

сынын рэмзлэрилэ изаһ едэн бир тэригэтдир. Һәрфлэрин мүгәддэслији вә онун рэмзи мәнада анлашылмасынын тарихи чох гәдимдир. Лакин һуруфиләр дүнја вә кайнатын сиррлэрини һәрфләрлә вә бу һәрфлэри инсан үзүндәки хәтләрлә әлагәдар шәкилдә изаһ етмәјә чалышырлар. Һуруфиләрә көрә һәјатын бүтүн сиррлэри гур'андакы һәрфләрдә, бу һәрфләр дә инсан үзүндәдир. Бу сирри Фәзлуллаһ Нәими дәрк етмишдир. Она көрә дә аллаһлыг рүтбәсинә чатмышдыр. Һуруфиләрә көрә өзүнү дәрк едән һәр бир инсан бу мәҗама жүксәлә биләр.

Нәсими Фәзуллаһын көрүшлэрини тамамилә орижинал бир шәкилдә мәнимсәјәрәк инсаны һәјатын јарадычысы, көзәллијин тәчәссүмү кими тәрәннүм етмәјә чалышыр. Шаирин јарадычылығында инсан көзәллијинин вә инсан гүдрәтинин тәрәннүмү әсас јер тутур. О, инсанда мәһәббәт, билик, сәдагәт, вәфа кими көзәл сифәтләр көрмәк истәјир. Вар-дөвләтә һәрис олуб инсан көзәллијини гијмәтләндирмәјәнлэри надан адландырыр, онлара истәһза едир.

Еј дашәвү түрабә дејән гијмәтли көвһәр
Инсан бу һүснү лүтф илә көвһәр дејилдирми?

—дејән сәнәткар инсан зәкасынын харүгәләр
јаратдығыны да дәнә-дәнә гәләмә алыр.

Нәсими јарадычылығындакы «мән» һәјатдыр, көзәлликдир, кайнатдыр, бәшәријјәтин тәләјидир. О елә бир поетик дүнјадыр ки, бүтүн кайнатын сиррлэри онда кизләнмишдир. О әбәди вә әзәлидир. Дүнјада мүхтәлиф шәкилләрдә тәзаһүр едир. О, елә бир көзәлликдир ки, әкәр өзүнү дәрк едәрсә, үлви бир варлыға чеврилиб илаһиләшир. Нәсими әсәрләриндә инсанын ән көзәл хүсусијјәти өзүнү дәрк етмәсидир. О, бир сыра ше'рләриндә инсаны өзүнү дәрк етмәјә чағырыр. Шаир һәјат вә кайнат һаггында фикирләширкән өзүндән әввәл јашамыш пантеист шаирләр кими руһун чамадат, набатат вә һејванатдан кечәрәк инсана васил олмасыны гәбул едир:

Чүн хакдан ејләр сәфәр мә'дән нәбат олур шәчәр
Ровшен көрүр әһли-нәзәр кол төмеји-һејван кәлир.

Чүн төмеји-һејван олур, о да ки, инсү чан олур
Инсана васил олмаға би дәстү па пәрран кәлир.

Бу ше'рдә Нәсими руһун сејрилә һәјатын әсасынын торпаг олдуғуну, торпагдан мә'дән, мә'дәндән нәбат, нәбатдан чанлы һејванат вә нәһәјәт инсан јарандығыны сөјләјир ки, бу да онун һәјаты даим инкишафда, тәкамүлдә көрдүјүнү ајдынлашдырыр. Нәсими дејир ки, инсаны башга варлыглардан ајыран руһун әсас хүсусијјәти онун илаһи сурәт алмасыдыр. Зәррә күнәшдән ајрылдығы кими руһ да илаһи

мәншәдән аҗрылдышдыр. Руһ узун бир дөвр кечәрәк инсанда өз варлыгыны дәрк етмәлидир. Руһла бәдән бирләшдикдән сонра инсан камала чатмагла өзүнү дәрк едиб һәгиги инсан ола билир. Бу јол илә тәкмилләшән инсан әбәди бир варлыг олараг јашајар.

Нәсими маддәнин мәһв олмајыб әбәди јашадыгыны да иддиа едир. Инсан өлдүкдән сонра да набат шәклиндә јенидән һәјата гајыдыр. Бу ше'риндә шаир һәјаты пантеист көрүшү илә изаһ едәрәк ону әбәди вә әзәли адландырыр. Лакин о башга пантеситләрдән сечиләрәк бу фикирләри һүруфилик бахымындан изаһ едир.

Нәсими һәјат көзәлликләрини тәсдиг едән, бу көзәлликләрдән истифадәјә чағыран никбин маһијәтли бир јарадычылыга малик сәнәткардыр. О, мүфтиләрин, заһидләрин, суфиләрин, бир сөзлә дини газанч васитәсинә чевриб халгы алдаданларын ријакарлығыны, тәркидүнјалыг тәблиғ едән көрүшләрини тәнгид едәрәк, һәјати көзәлликләрин тәрәннүмүнү бунлара гаршы гојур вә бу көзәлликләрдән фајдаланмагы төвсијә едир:

Мә'мур тут нишат илә чан мүлкүнү мүдам;
Бу өмр-назәнин чү билирсиз гылыр штаб.
Зајә кечирмә фүрсәтин, алданма бир нәфәс;
Бир күн ола түраб ола чешмү көнүл хәраб.

Фүрсәт дүрүр бу кечә бизә ичәлим меји,
Шәм илә мүтрибу мәнү сән, шаһиду шәраб.
Һәркиз зәманә кимсәни хошнуд гылмады
Һәр фикр намувафигү, һәр фе'л насәваб.

—дејә зәманәсиндән шикајәтләнсә дә, һәјаты шадлыгла кечирмәји, фүрсәти әлдән вермәмәји мәсләһәт билир.

Шаир тәбиәтин тәсвиринә һәср етдији ше'рләриндә дә мүасирләриндән фәргли олараг бу көзәлликләрин гәдрини билмәјә, ону дәриндән дујмага чалышыр. Баһарын кәлмәсилә тәбиәтин чанланмасыны тәрәннүм едән сәнәткар бу көзәлликләри инсана севдирир, фүрсәтдән истифадә етмәји мәсләһәт көрүр.

Бу күн базар едәр күлшән сәмәндән, лаләвү күлдән
Гәнимәт көр ки, беш күндүр тамашасы бу базарын.

Һәјатын тез кечдијини, хатырладан шаир ахирәт севдасы илә јашајанлара бу күнкү не'мәтләрдән истифадә етмәји төвсијә едир.

Вә'дәји гој еј көнүл, кәл бу дәми хош көрәлим
Дүн ки, кечди, данла гаиб, бәс бу дәм хош дәмдүрүр.

Ејни фикри шаир башга бир рүбансиндә белә үмумиләшдирир:

Накаһан бостана кирдим сүбһдәм
Лаләнин әлиндә көрдүм чами-Чәм
Сусән ешитдим ки, ајдыр дәмдәбәм:
Дәм бу дәмдир, дәм бу дәмдир, дәм бу дәм.

Нәсими ше'риндәки бу чәһәт шифаһи халг әдәбијјатында тәсадүф етдијимиз никбинлик, һәјатсевәрлик, дүнјәвилијин тә'сирилә әлағә-дардыр. Бу орта әср дини көрүшләринә зид-дир.

Шаирин јарадычылығында бә'зән дәрин бир кәдәр, дүнјадан наразылыг вә шикајәтә дә раст кәлирик. Шаир мүхтәлиф заманларда гаршыја чыхан чәтинликләрдән мүвәггәти ола-раг сарсылыр. Истилачыларын зүлмү, һаким тәбәгәнин азғынлығы, мүбаризәдәки мүвәф-фәгијјәтсизликләр онун һаггын гәләбәсинә олан инамыны мүвәггәти итирмәсинә сәбәб олур. Шаирин јарадычылығында кечичи олан бу бәдбинлик бөјүк сәнәткарын мәһарәтли гә-ләминдә гүввәтлә сәсләнир:

Дүнја дурачаг јер дејил, еј дил сәфәр ејлә
Алданма онун алына ондан һәзәр ејлә.

Бу вә бунун кими әсәрләр Нәсиминин мү-бариз поезијасы үчүн сәчијјәви дејилдир. Ла-кин бөјүк сәнәткарын кечирдији сарсынтыла-ры, һәјәчанлары ифадә едән көзәл нүмунә-ләрдир.

Фачиәли өлүмүндән чох-чох әввәл «бәнди зинданларда» ағыр һәјат кечирдији анларда белә инамыны итирмәјән шаир хүсусән Фәз-луллаһын өлүм фачиәсини ешитдији заман

белә кәдәрли ше'рләр гәләмә алмышдыр. Ла-кин бу ше'рләрин өзүндә дә бир мәтанәт, дө-зүмлүлүк һисс олунур:

Мүддәи чөврү чәфасын һәддән ашырды, вәли,
Јар әкәр јари гылырса гәм дејил әҗјаридән.



Нәсими өз мүтәрәгги идејаларыны тәблиф етдији заман биринчи нөвбәдә һаким тәбәгә-нин истинадкаһы олан руһаниләрлә гаршы-лашырды. О, бүтүн ше'рләриндә руһанилијин ријакарлығыны, сатгынлығыны, јаланчылығы-ны ифша едән бејтләр јаратмыш, онлара гар-шы өз мәнфи мүнасибәтини билдирмишдир. Шаир гази вә мүфтиләри рүшвәтхор, јаланчы, адландырыб тәнгид едир. О, ваизләри ифша едәркән јазыр ки:

Нәглү рәвајәт илә ваиз узадыр сөзү
Мунча нә сөјләр әјәр доғру мәгалы билир.

Орта әсрләрдә минбәрдә халга дини вә'з еләјән, јә'ни халга дини еһкамлары ичра ет-мәк јолларыны көстәрән ислам тәблиғатчыла-рыны белә мәнтиги бир диллә ифша етмәк о гәдәр дә асан иш дејилди.

Јахуд:

Әфсанә сатар ашигә әфсун илә ваиз
Ашиг һачән ол һиссевү әфсанәјә уғрар.

Башга бир јердә:

Ујады ариф сөзүнә ваизин
Дивә мүг'и олмады инсанымыз.

— дејир.

Орта әсрләрдә ислам дининин ганун-гајдаларыны шәрһ едән, онун нәзәри әсасларыны горујан фәгһләр мәһкәмә ишләрини дә һәлл едән нүфузлу шәхсијјәтләр идиләр. Мәһз буна көрә дә Нәсими фәгһләрдән тез-тез данышыр, онлары көзсүз, һәгигәти билмәјән күнәшдән гачан јарасалар адландырыр:

Көзалин үзүнә бахмаг диләмәз фәгһү суфи;
Көзү көрмәзин нәсиби бу күнәшдән ол гәдәрدير.

Јахуд:

Фәгһ адәмдән үркәр, сәчдә гылмаз;
Бу дивин хилгәти иммарә бәнзәр.

Башга бир јердә:

Ајдыр мана ки, нәгдини вер нисјә фәгһ
Һејвандан ол ұлаикә кәмтәр дејилмидир?

Әһсәни-тәгвими инкар ејләр имансыз фәгһ
Шол әзазилин адын һәг деди ким шејтан будур.

Фәгһ, еј әһсәни-сурәт, сәни мәсчуд әкәр билмәз
Бу аси дивү мәл'унун хәтасы рәһбәриндәндир.

Шаир ејни гәзәблә исламијјәтин мө'тәбәр
хадимләриндән олан шејхләрә мүрачиәт едир.

Сорма ешгин гилү галыны фәгһү шејхә ким
Билмәди див онун ешгин гилү галы мәндәдир.

Шаир бунларын һамысыны үмумиләшдирән бир ифадәни дә тез-тез ишләдир. Орта әсрләрдә дини јашамаг васитәси едән руһаниләрин һамысына заһид дејилирди. Шаир бу заһидләри биликсиз, мә'рифәтсиз, һијләкәр адландырараг, охучулары онлардан узаглашмаға чағырыр:

Шөһрәтү зәргү ријадыр заһидин әфсанәси
Ла дејәр һәр дәмбәдәм билмәз ки, илласы нәдир.

Јахуд:

Еј хиргә кејән јол уручу заһиди-салус
Еј ашигә кафир дејән, иманә кәл, утан
Кафир демә ашигләрә нејчүн ки, јаландыр.

Дәнәр һәгдән јәгин заһид ки, гылмаз адәмә сәчдә
Јәгинсиз әбләһи көр ким, нечә шејтанә табедир.

Ашиги һәгбин гылыр јарын тамашасын бу күн
Заһиди-худбин дурубдур гиссеји-фәрда чәкәр.

Һәг сурәтиндән көз јумар заһид нәдәндир билмәзәм,
Шол мәкри чох шејтан кими һәгдән мәкәр бизар имиш.

Шаир шејхләрә, абидләрә, газиләрә дә ејни мүнәсибәти бәсләјир. Бә'зән бир ше'рдә онларын һамысына бир јердә адлары илә мүрачиәт

едир. Шаирин белә ше'рләри бу күн дә өз әһ-
мијјәтини сахлајыр.

Нәсимн суфиләрә дә ејни дәрәчәдә тәнгиди
јанашыр:

Ејләмишсән сурәти-суфилији дүккани-кәсб,
Бундан өзкә вар исә сөјлә кәрәмәтын нәдир!

Дә'ви ејләрсән ки, мән сејри-мәгамәт ејләрәм
Билмәзәм, еј хәр, бу јолда миндијин атын нәдир?

Бу мисралардакы ифшаедичи кәскин ифа-
дәләр о дөврдә өзләрини һәгигәтә чатмыш гә-
ләмә верән, әслиндә исә өз шәхси мәнәфеләри-
ни күдүб, халгы алдадан суфиләри «хәр» ал-
ландырыр, онлары да руһаниләрлә бирликдә
ифша едир:

Шол сәфасыз суфини көр ким, нечә
Дәм урар бимә'рифәт һејванымыз.

Бүтүн бунлара гаршы шаир «ариф» образы-
ны гојур. Ариф өзүнү дәрк едән, һәјат көзәл-
ликләрини бу дүнјада көрән, инсан гүдрәтинә
инанан, инсан көзәллијини тәгдир едән һү-
нәрли, ирадәли бир шәхсијјәтдир. О, инсаны
һәјатын јарадычысы саныр, «јаланчы гиссә-
хан» олан ваизләрә, «гур'ан сатан» заһидлә-
рә... Тәсбиһи данә, сәччадәни тәлә едән «абид»
ләрә инанмыр, дүнјадакы зиддијјәтләри кө-
рүр, баша дүшүр вә өзүнү дәрк етмәјә ча-
лышыр. О, баша дүшүр ки, һәјат бу дүнјада-

дыр, «дәм бу дәмдир», инсан һәјат көзәлли-
ләриндән бачардыгча истифадә етмәлидир.
Онун чәннәти дә, һуриси дә бу дүнјададыр.



Нәсиминин фарс дилиндә јазылмыш «Бәһ-
рүл-әсрар» адлы фәлсәфи гәсидәси дә хүсуси
тәгдирә лајигдир. Низаминин «Хәмсә»синә
илк дәфә нәзирә јазан, Хаганинин гәсидәләри-
нә чаваб верән бөјүк һинд шаири Әмир Хос-
ров Дәһләвинин «Дәрјаји-әбрар» адлы фәл-
сәфи гәсидәси Јахын Шәргдә чох шөһрәтлә-
мишди. Бөјүк һинд шаиринин бу фәлсәфи
гәсидәсинә Јахын Шәргдә илк дәфә чаваб
јазан сәнәткар Нәсимн олмушдур. Орасыны
да гејд едәк ки, Хосров Дәһләвинин бу гәси-
дәсинә Әбдүррәһман Чами вә Әлишир Нәван
кими көркәмли сәнәткарлар да Нәсимидән
сонра чаваб јазмышлар. Лакин Нәсиминин
чавабы бунларын һамысындан фәргләнир.
Илк бахышда адама елә кәлир ки, шаир дүн-
ја не'мәтләринә алудәчилији нисләјир, һәги-
гәтдә исә әсәрдә шаир инсаны өзүнү дәрк
етмәјә, һәјат вә өлүм һаггында дүшүнмәјә,
Хәјјаманә бир руһ илә дүнјанын башдан-баша
ачы вә ширинликләрлә долу олдуғуну дәрк ет-
мәјә чағырыр вә көстәрир ки, бүтүн һәјатыны
анчаг сәрвәт газанмаг уғрунда сәрф едән ин-

сан эзаб вэ эзијјэтдэн башга һеч бир шејэ са-
һиб ола билмэз. Һалбуки:

Бир овуч тоздур күләклэр гаршысында бу бэдән
Өмрүмүз гар тэк эрир һәр ан күнәшдән, шө'ләдән
Инсан үчүн мә'рифәтдән өзкә јохдур бир бәзәк
Көр сәдәф чылпагдыр анчаг гәлби зәнкин инчитәк
Агил инсан зәр үчүн өз өмрүнү вермәз һәдәр.

Шаир инсанын мә'нәви зәнкинлијини тәрән-
нүм етдији бу әсәрдә вар-дөвләт ардынча га-
чанларын фачиәсини белә көстәрир:

Сәрвәтин артдыгча бил ки, артачаг дәрди-сәрин
Сәк җлән тәк парчалар ол сәрвәти варисләрини.

О, јохсуллуғу шаһлыгдан үстүн тутур, дүн-
јада кедән һагсыз мүбаризәләрин сәрвәт үчүн
олдуғуну сөјләјир. Шаирә көрә инсан һүнәр
далынча гачмалыдыр. Әсил һүнәр исә өзүнү
дәрк етмәк, һәгигәтләри дүзкүн баша дүшмәк-
дир. Инсан бәдәни елә бир тилсимдир ки, онун
мин бир сирри вардыр. Бу һәгигәти, бу сир-
ләри баша дүшән инсан исә һамынын һөрмә-
тинә лајигдир.

Беләликлә, шаир бу әсәрилә инсаны мә'нәви
сафлыға чағырыр «ајағыны торпаг үзәринә
һөрмәтлә бас ки, бу өлкә шаһларынын тоза
чеврилмиш башларыдыр» дејәрәк охучуја дү-
шүнмәји, һәјати һадисәләрдән ибрәт көтүрмә-
ји мәсләһәт көрүр.

Шаирин «Бәһрүл-әсрар» әсәриндә инсаны
дүшүндүрән кәдәр үстүндүрсә, «Гәм јемә»
рәдифли гәсидәсиндә һәјата чағырыш, ник-
бин әһвали-руһијјә даһа гүввәтлидир. Бу гә-
сидә мәшһур фарс шаири һафизин ејни гафи-
јәли гәзәли илә сәсләшир. Үрәјинә мүрачиәт
едәрәк шаир «ајрылыгдан гәм чәкмә, бир күн
јара јетишиб шад оларсан. Дәрдин дәрмана
јетәр. Чәмән һәмишә күлсүз галмаз. Гыш ке-
чәр, гөнчәләр ачар, аләм јенә күлүстана дө-
нәр. Һәрчәнд фәләјин әлиндән јүз чүрә зәһәр
дадырсан. Доланап чәрх сәни дәрмана да је-
тирәр. Бир-ики күн чәрх арзунун әлејһинә дөвр
етсә дә о һәмишә белә галмаз».

Бу мисраларла башлајан гәсидәдә шаир
дүнјанын чәтинликләрини сајыр, адыны чәк-
мәсә дә Тејмур истиласыны Јә'чуч туфаны
адланрырыр, бу туфандан Нуһ кими чәсарәт-
лә гуртармаг лазым олдуғуну сөјләјир. Бүтүн
бунларла бирликдә шаир Фәзлуллаһын гүдрә-
тиндән, илаһи варлығындан бәһс едәрәк, онун
уғрунда эзаб чәкмәјин хош олдуғуну сөјләјир.

Нәсиминин фарс дилиндәки башга ше'рлә-
ри дә Азәрбајчан дилиндәки әсәрләри кими
мәһәббәт мөвзусунда јазылмышдыр. Бурада
да көзәлин вә көзәллијин тә'рифи әсас јер ту-
тур. Бу әсәрләрдә дә Фәзлуллаһдан, һүруфи-
ликдән бәһс едән парчалар чохдур. Лакин бун-
ларын ичәрисиндә шаирин интим һиссләрини

ифадә едән ашиганә әсәрләр даһа гижмәтли-
дир.

Фарсча гәзәлләринин бирисиндә шаир Бақы-
дан кетмәсиндән бәһс едир. Шаирин тәрчүме-
ји-һалыны ајдынлашдырдығы үчүн әһәмијјәт-
ли олан бу ше'р кимсә хитабән јазылмышдыр.
Бәлкә дә Фәзлуллаһын гызына мүрачиәт
едилир. Ше'рин мәзмуну беләдир: «Сәнин
севдан олмајан баш торпаг олсун. Сәнин гә-
мини чәкмәјән һеч шад олмасын. Сәрв нә гә-
дәр уча олса да, сәнин көзәллијин гаршысында
һечдир. Сәнин көзәллијин мисилсиздир. Өзү-
нүн чанынын һајында олан худпәсәнддир,
һүммәтли мәрд дејилдир...» Ше'р белә битир:
«Еј Нәсими, аллаһ «дүнја кенишдир» дедији
үчүн Бақыны тәрк елә ки, о сәнин јерин де-
јилдир».



Нәсиминин диванында онун өлүм фачиәси-
нә һәср олуңмуш бир сыра ше'рләри дә вар.
Бу әсәрләрдә шаирин е'дамындан бәһс олу-
нур, дәрисинин сојулмасындан сөһбәт кедир.
Охучуја елә кәлир ки, бу ше'рләри ким исә
Нәсиминин адыјла јазмышдыр. Јухарыда
бәһс етдијимиз мәнбәләрдән ајдын олур ки,
шаирин мүһакимәсиндән сонра онун дәриси-
нин сојулмасы һаггында фитва верилмиш. Ан-

чаг һөкм о саат һәјата кечирилмәмишдир.
Һәләб һөкмдары мүһакимәнин кедишини вә
верилән фитваны Мисир мәмлүкләр дәвләти-
нин башчысы султана тәсдиг үчүн көндәрмиш-
ди. Султанын әмри кәләнә гәдәр шаир Һәләб
зинданында дустан сахланылмышды. Бу мүд-
дәт әрзиндә Нәсими өз вәзијјәтини тәсвир едән
бир сыра ше'рләр јазмышдыр ки, бунларда
мәрд бир инсанын өлүм ајағында кечирдији
һәјәчанлар вә идеја дүшмәнләри илә мүбар-
зәси өз әксини тапмышдыр.

Бизим «дустанлыг ше'рләри» адландырды-
ғымыз бу әсәрләрдә өлүмә мејдан охујан горх-
маз бир шаирин мәғрур сәси ешидилир. Нәси-
ми башына кәләчәк һадисәни габагчадан
көрүр кими тәсвир едир, әзабдан горхмадығы-
ны, һәр чүр әзијјәтә дөзмәјә һазыр олдуғуну
билдирир. Дүшмәнләринә, өлүмә әзаб вә әзиј-
јәтләрә мејдан охујур.

Чана сәндән һәр нә ким кәлсә чәкәрләр ағрымаз
Һәг билир бир нуш үчүн јүз ниш уралар ағрымаз

Шишәми мән даша чалдым һәгги изһар ејләдим,
Ондан әһвәл¹ ағрыса, доғру нәзәрләр ағрымаз.

Заһидин әфсанәсиндән сојдулар наһаг мәни,
Һәг билир сәндән шәһа ачыг бәсәрләр ағрымаз,

¹ Ә һ в ә л—чаш, һәгигәти көрә билмәјән.

Заһидин бир бармағын кәссән дөнүб һәгдән гачар
Көр бу керчәк ашиги сәрпа соҗарлар ағрымаз.

Бу ше'рләр ичәрисиндә шаирин кимә исә
яздығы мәнзум мәктублар да вар. Гәзәл шәк-
линдә язылмыш бу мәктублар бәлкә дә шаи-
рин әлагәдар олдуғу һөкмдарлардан көмәк
истәмәк мәгсәдилә язылмышдыр. Бу мәктуб-
лардан бирисиндә шаир мәһкәмәнин кедиши-
ни тәсвир едир вә достундан көмәк көзлә-
јир.

Бу ше'рләрдән ајдын олур ки, шаирин өлү-
мү тәкчә әгидәсинә көрә дејилди. Бәлкә дөв-
рүн сијаси һадисәләри илә дә јахындан бағ-
лыдыр.

Лухарыда гејд етмишдик ки, Мисир султаны
өз фәрманында Нәсиминин дәрисе сојулдуг-
дан сонра әлләришин бирини Зүлгәдәр һаки-
минә, икинчисини Ағгојунлу һөкмдарына көн-
дәрмишди. Бу факт шаирин сијаси әлагәләри-
ни тәхмин етмәјә имкан верир. Бәлкә дә
Нәсими бу һөкмдара өз фикирләрини гәбул
етмәк шәртилә Гәләби вә Суријаны Мисир
султанлығындан ајырыб онларла бирләшдир-
мәји вәд етмишдир.

Бу еһтимал Нәсиминин өлдүрүлмәсинин си-
јаси бир маһијәт дашымасыны күман етмәк
үчүн дә әсас вермиш олур.

Тәкчә бу сон бејтдә чилдләрлә әсәрә мөвзу
ола биләчәк бөјүк бир һәгигәт нә гәдәр јығчам,

Нә гәдәр ајдын, мәналы ифадә олунмушдур.
Бу бејтдә мәрдликлә намәрдлик, чәсарәтлә
горхаглыг, һәгигәтлә јалан гаршылашдыры-
лып. Шаир өлүм ајағында белә мәсләк дүш-
мәнләрини әбәди дамғалајыб өз мә'нәви га-
либијјәтини нүмајиш етдирир. Заһид дедикдә
бүтүн мүртәчә гүввәләри, јаланчы дин хадим-
ләрини, һәгигәтдән дәм вуруб јалныз өз шәхси
мәһфәәтләрини күдәнләри, әсрин икиүзлү, јал-
таг, күчлүләр гаршысында түлкүјә дөнүб, зә-
ифләрә пәләнк кими јыртычы олан горхаг вә
һијләкәр зијалыларыны нәзәрдә тутмушдур.
Тарих боју белә олмушдур. Јаланчы сөз пәһ-
ләванлары халг дедикдә аиләсини, вәтән де-
дикдә кашанәсини, һәгигәт дедикдә шәхси
мәһфәәтини нәзәрдә тутанлар өзләринә бир
балача зијан јетишән кими дедикләриндән дө-
нүб һәгигәтдән гачмышлар. Лакин бәшәријјә-
тин хошбәхтлији орасындадыр ки, Нәсими
кими инсанлығын мүгәддәратыны дүшүнүб,
онун сәадәти уғрунда дөнмәдән, јорулмадан
мүбаризә апаран фәдакар оғулар өз дөврлә-
риндә мәғлуб олсалар да, нәтичә е'тибарилә
гәләбә газанмышлар. Өз мәсләки уғрунда мәр-
данә өлүмдән чәкинмәмишләр.

Бу ше'рләр ичәрисиндә шаирин кимә исә
яздығы мәнзум мәктублар да вардыр. Гәзәл
шәклиндә олан бу мәктублар бәлкә дә шаирин
әлагәдар олдуғу һөкмдарлардан көмәк истә-

мәк мәгсәдилә җазылмышдыр. Бу мәктублардан бирисиндә шаир мәһкәмәнин кедишини тәсвир едир вә достундан көмәк көзләјир:

Әлејнә рәббү ким шаһа, җазармән сәнә бир намә,
Ки, мәшһур олду әсрарым чаһанда хас илә амә.
Отурду газижүл мүфти ки, јә'ни җаздылар фитва,
Тутушду дәфтәр од илә, булашды ган илә хамә.
Җығылды шејхү шабиләр ки, јә'ни сојалар мәни,
Мурадым бу иди һәгдән, иришдим мән бу күн камә...
Кәл, еј бади сәба, тезрәк әлин өп мәнән ол јарә
Мәним әһвалымы сөјлә, нә һачәтдир дәхи намә.

Ајдындыр ки, шаир һадисәни достуна хәбәр вермәк вә башына кәләчәк мүсибәти сөјләмәк истәјир.

Башга бир ше'риндә дә шаир нүфузлу адамлардан кимә исә мүрачһәт едәрәк ондан көмәк диләјир:

Көнүл хәстә вә мән зарәм сәнинчүн,
Рәван мәчруһү бимарәм сәнинчүн,
Әлач ејлә әлиндән вардым, еј дост,
Җәмим жекил ки, ғәмхарәм сәнинчүн...
Чү бұлбүл дүшүбәм күлшәндән ајры,
Јенә һәмсөһбәтү харәм сәнинчүн.
Нәсимини сојарлар шам ичиндә
Фәган ејләр кирифтәрәм сәнинчүн.

Нәсиминин зиндан ше'рләри ичәрисиндә вәтән һәсрәти, гәриблик изтираблары, өлүмә мәһкум бир инсанын кечирдији ачы вә һәсрәтли әһвали-руһијјә дә өз әксини тапмышдыр.

Өз мүбаризәсиндә дүшмәнләринә гаршы је-

нилмәз олан Нәсиминин бу ше'рләриндә дәрин бир кәдәр, җашамаг еһтирасы, нискилли бир гәлбин арзулары дујулур. Шаир бұлбүлүн сәсиндән тә'сирләнерәк көврәлир:

Һәр сәһәр вахтында ким, бұлбүл фәғанын башлар,
Аһим артар шөјлә ким, ахар көзүмдән јашлар.
Көр нечә фәрјад едәр бичарә бұлбүл дәрдилән
Ким, онун фәрјадинә әфғанә кәлди дашлар.

Бұлбүлүн дашлара белә тә'сир едән јаныглы сәси она вәтәни вә кечмишләри хатырладыр. Одур ки, ше'рини:

Тәрки-чан гылды Нәсими, кечди бу башдан дәхи,
Ханда галды ата-ана, гөвм илә гардашлар?

—мисралары илә битирир.

Лакин шаирин зинданда җазылмыш ше'рләринин әсас һиссәси јухарыда гејд етдијимиз кими онун мүбаризәсиндән бәһс едир, өз көрүшләринә садиг олан сәнәткарын мә'нәви гәләбәсини нүмајиш етдирир.



Нәсими җарадычылығында шаирин өз идеја дүшмәнләри илә мүбаризәси әсас јер тутур. Шаирин габагчыл идејалары биринчи нөвбәдә дөврүн мүртәче руһаниләри тәрәфиндән шиддәтли мүғавимәтә раст кәлирди. Ејни заманда дөврүн суфиләри, мүхтәлиф тәригәт башчылары да Нәсиминин көрүшләрини ал-

лаһсызлыг, дәһрилик адландырыр, ону кафир вә динсиз һесап едирдиләр. Шаир рүбаиләринин биринсндә дејир:

Сејјиди чохлар сөјәр дәһри дејиб.

Мәһз буна көрә дә шаир ислам дининин еһкамларындан, хүсусән гур'ан әјәләриндән кенеш истифадә едәрәк өз мүаризләрини мәнтиги бир диллә ифша едир, онлары гур'аны дүзкүн баша дүшмәмәкдә, гур'ан әјәләрини жанлыш изаһ етмәкдә төһмәтләндирирди.

Биз јухарыда шаирин әјры-әјры дин нүмајәндәләрини—фәғиһләри, газиләри, шејхләри, ваизләри, заһид вә суфиләри нечә кәскин бир диллә тәнгид вә рүсвај етдијини көстәрмишдик. Кәтирдјимиз мисалларда әјры-әјры дин нүмајәндәләринин бәд әмәлләри тәнгид едилр. Шаир белә ше'рләриндә диндарлары див, шејтан адландырараг охучуну онлардан узаглашмаға чағырырса, әсас ше'рләриндә ислам дини еһкамларыны һуруфи нөгтеји-нәзәриндән изаһ едәрәк инсаны мөвһум фикирләрдән узаглашмаға, өзүнү дәрк етмәјә дә'вәт едир.

Шаир өзүнүн пантеист фикирләрини тәблиғ етдији заман һуруфилији вә онун башчысы Фәзлуллаһы охучулара севдирмәјә чалышыр. Фәзлуллаһ шаирин әсәрләриндә һәггин сиррләрини дүзкүн дәрк едән, Муса, Иса вә Мәһәммәд кими пејгәмбәрләрин дәрк едә бил-

мәдији һәгигәтләри кәшф едән рәһбәр, гур'анын сиррләрини дүзкүн баша дүшдүјү үчүн аллаһлыг мәгамына чатмыш бир шәхсијјәт кими идеализә едилр, онун илаһилијиндән, һәгигәтләри кәшф етмәсиндән данышылыр.

Фәзли—һәгдир вағифи-әсрарымыз,
Фәзли—һәгдәндир гаму әнварымыз,
Фәзли—һәг көстәрмиш иди карымыз
Фәзли—һәгдир фәзли-һәг ме'марымыз.

Бу мисраларда Фәзлуллаһ «һәг»-аллаһ адландырылыр. О, бүтүн сиррләрә вағиф, һәјата ишыг верән вә һәјатын јарадычысы кими гијмәтләндирилир. Нәсими, ејни заманда Фәзлуллаһын һуруфи көрүшләрини шәрһ едән «Чавиданнамә» әсәрини дә тәблиғ едир.

Фаву задү ламә дүшдү көнлүмүз
Кәбәвү еһрама дүшдү көнлүмүз
Ешги-биәнчамә дүшдү көнлүмүз
«Чавидани намә» дүшдү көнлүмүз.

Нәсими һуруфи көрүшләрини бә'зән ачыг шәкилдә тәблиғ едир. О, белә ше'рләрдә мүбаһисәјә киришмир. Лакин бу көрүшләри анламајанлара да ишарә едир.

Һәр нә јердә, көјдә вар адәмдә вар
Һәр нә ајда, илдә вар адәмдә вар.

Бу сәтирләрдә шаир һуруфилијин чох мүһүм бир мүддәасыны сон дәрәчә садә бир дил-

лэ ифадэ етмишдир. Нүруфилијэ көрэ дүнја икидир: бириси көрдүјүмүз кайнат, икинчиси исэ инсан. Биринчи дүнјада күнөш, ај, улдузлар, бүрчлэр, бүтүн сәма аләми, јер үзү: мешәләр, дағлар, чајлар, дәнизләр јерләшир. Икинчи дүнјада јә'ни инсанда бүтүн бу объектив варлыг өз әксини тапыр. Нүруфиләр гур'ан ајәләриндән чыхыш едәрәк күнәшин, ајын инсан һәсрәти илә дөвр етдикләрини иддиә едирләр. Инсанын дахили аләминдә исэ күнәшин, ајын бүтүн сәма чисимләринин мөвчуд олдуғуна инанырлар. Мәһз буна көрә дә Нәсими:

Мәндә сығар ики чаһан, мән бу чаһана сығмазам
Көвһәри-ламәкан мәнәм, көвнү мәкана сығмазам

—дејир.

Нүруфиләр ејни заманда аллаһын көзәл инсан үзүндә тәчәссүм етдијини, јарадылыш сирринин сөздә олдуғуну, сөзүн һәрфләрлә ифадә олундуғуну, һәрфләрин исэ инсан үзүндә јерләшдијини иддиә едирләр. Буна көрә дә кайнатын бүтүн сиррләрини инсаны өјрәнмәк јолу илә изаһ едир, өзүнү дүзкүн дәрк едән аллаһ ола биләчәјини сөјләјирләр.

Һәг тәала адәм оғлу өзүдүр,
гәнаәтинә кәлирләр.

Шаирин нүруфи фикирләри әсәрләриндә мүхтәлиф шәкилләрдә ифадә олунмушдур. Мүәјјән ше'рләриндә шаир фикирләрини инсан көзәллијинин тәсвири илә башлајыр. Лакин ајдын олур ки, бурада шаирин әсас мәгсәди өз идеја дүшмәнләринин дини көрүшләрини рәдд едиб, нүруфи фикирләри тәблиғ етмәкдир.

Кәл еј дилбәр, ики аләмдә чансан;
Кәл еј руһи-рәваным, сән нә чансан?
Көзүндән фитнә јайылды чаһанә,
Мәкәр сән фитнеји-ахәрзамансан.
Мәнә сән вә'зини әрз етмә ваиз
Анынчүн ким јаланчы гиссәхансан.

Бә'зи ше'рләр исэ аталар сөзү кими үмумиләшмиш, фәлсәфи мә'на дашыјан вә охучуну илк бејтдән өз тәсири алтына алан мисраларла башлајыр:

Үмманә кирән ешгилә дүрданәјә уғрар,
Шүкранә верән чаныны чанәнәјә уғрар,
Јанмагдан әкәр горхур исән шәм'ә јапышма
Көр атәши ким, нечәси пәрванәјә уғрар.

Белә ше'рләрдә шаир әсасән охучуну мәтин вә ирадәли олмаға чағырыр, һәгигәти баша дүшмәк үчүн мөвһум фикирләрдән узаглашмаға дә'вәт едир.

Бә'зән о, ше'ри лирик мисраларла башлајыб охучуну чәлб етдикдән сонра өз көрүшләрини ајдынлашдырмаға чалышыр.

Мүөҗҗән ше'рләрини исә шаир көзәлин тә'-
рифн илә башлаҗыр.

Сачынын шәбиндә жүзүн ики һәфтәлик гәмәрдир
Бу сөзү билән билир ким, бу нәзәр нечә нәзәрдир.

Гара зүлфүнү никарын көрәли көзүм үзүндә
Дүн илә күнүм һәмишә гаму шам илә сәһәрдир.

Бу тәсвирдән сонра о, көзәлин илаһилиҗин-
дән бәһс едир.

Нәсими гур'ан әјәләриндән истифадә едәрәк
инсанын илаһилиҗиндән бәһс етдиҗи ше'рләрдә
ислам руһаниләри илә мүбаһисәјә кирир, фи-
кирләрини дини мүддәаларла әсасландырмаға
чалышыр. Мүхтәлиф ше'рләриндә шаирин
мүрачиәт етдиҗи бу үсул онун җарадычылығын-
дан гырмызы бир хәтлә кечир. Мисал үчүн:

Еј үзүн сәб'үл-мәсани нәззәләл фүрган будур
Нури-мүтләг һәг кәламы, гаф вәл гур'ан будур.

—бејти илә башлаҗан ше'рини нәзәрдән кечир-
сәк бурада гур'андан алынмыш дөрд әҗры-әҗры
әјәдән мисал олдуғуну көрәрик. «Сәб'үл мәса-
ни»—гур'анын башланғычы олан фатиһә су-
рәсинә дејирләр. «Нәззәләл фүрган» «Нури-
мүтләг», «Гаф вәл гур'ан» да әҗры-әҗры гур'ан
әјәләриндән көтүрүлмүшдүр. Нәсими бунла-
рын инсан үзүндә җазылы олдуғуну иддиа
едир. Мәһз буна көрә дә инсаны аллаһ адлан-
дырыр:

Кәр десәм һәгән никара, гүссәдән иблис әрир,
Вәр десәм инсан, бу сығмаз ағла кими инсан будур.

Бу бејтдә иблис дејәркән руһаниләри нәзәр-
дә тутур. Онлары инсанын илаһилиҗинә инан-
мадығына көрә шејтан адландырыр. Сонракы
бејтләрдә инсан көзләрини «аллаһ нурдур» әјә-
синин шәрһи кими гиймәтләндирир, аллаһын
сурәтинин инсанда тәзаһүр етдиҗини баша дүш-
мәјәнләри «хәбәрсиз» адландырыр.

Бә'зи ше'рләриндә исә шаир бирбаша руһа-
ниләрә хитаб едәрәк онлары риҗакар, әҗри јол-
да һәрәкәт едән шејтан вә с. адландырыр:

Еј әлләзү јүвәсвүс, тағәтләрин һүбадыр,
Әҗри јолун зәләләт, чүрүк сөзүн хәтадыр.
Зилли-күман ичиндә галмышсан, еј җәгинсиз,
Мәшкүк илә ким әҗдыр гылмаг әмәл рәвадыр.

Бу мисралар дин хадимләринә дејилмиш-
дир. «Әлләзү јүвәсвүс» гур'анда шејтанын си-
фәтидир. «Вәсвәсә галдыран», «фәсад галды-
ран» мә'насындадыр. Шаир руһаниләри шеј-
тан адландырыб, онларын оруч-намазларыны
бош, һавајы һесаб едир. Јолу әҗри, сөзләри
јанлыш, зәни илә күман ичиндә чашыб гал-
мыш фитнәкар мәхлүг кими тәсвир едир. Сон-
ра онунла мүбаһисәјә киришир, мүөҗҗән суал-
лар гојур вә суалларынын чавабыны өзү верә-
рәк фикрини белә јекунлашдырыр:

Еј күфрү ширк ичиндә санан өзүнү мө'мүн
Исламу шәр'ү иман мәһсули-әвлиҗадыр.

Јә'ни мүсәлманлыг, шәриәт, иман һамысы илаһијјәтин дејил, ајры-ајры шәхсләрин дүшүнчәсинин мәһсулудур. Буна көрә дә Дәччалын—јә'ни руһаниләрин тә'нәсиндән мүтәәссир олмаг лазым дејилдир.

Шаирин мүбаризә үсуллары даһа рәнкарәнкдир. Анчаг бунларын һамысынын һәдәфи руһани вә суфиләрдир. Нәсими бу мүбаризәдә пантеист фикирләрин тәблиғинә, һуруфи көрүшләринин јајылмасына да хүсуси әһәмијјәт верир.

Нәсими пантеист фикирләрини тәблиғ етдији заман инсанлар арасында дини е'тигадларына көрә ајры-сечкилик салан руһаниләри чидди тәнгид едир. Оун фикринчә бүтүн динләр ејни маһијјәтдәдир. Әсил инсан бунлара көрә инсанлары бир-бириндән ајырмас.

Ашиг гатында күфр илә ислам бирдир,
Һәр ганда мәскән ејләсә ашиг әмирдир.

Бүтхәна илә Кә'бәји вәһдәтдә фәрг едән
Мә'нидә балиғ олмамыш, ол кәрчи пирдир.

Бүтханә илә Кә'бә тәрәфдарларынын, Кә'бә илә Кәлиса тәрәфдарларынын, һәтта мүәјјән динин дахилиндәки мүхтәлиф мәзһәбләрин, тәригәтләрин мүбаризәсини көрән шаир бунларын ганлы мүбаһисәләрә, инсанлар арасында даими әдавәтә сәбәб олдуғуну дәрк едәрәк онларын һамысыны јени бир көрүшлә—һуру-

филикдә бирләшмәјә чағырыр. Тәсадүфи дејилдир ки, шаир ермәни көзәлине хүсуси ше'р һәср етмиш, ону чәннәтин һурисинә бәнзәдәрәк көзәллији гаршысында һејран олдуғуну билдирмишдир. Шүбһәсиз ки, Шамаһы кими ермәни вә мүсәлманларын гарышыг јаһадығы бир шәһәрдә шаирин ермәни гызына ше'р һәср етмәси о гәдәр дә тәәччүблү дејилди. Бу халларымыз арасындакы достлуғун бир хатирәсидир. Биз Хаганинин, Сејид Әзимин дә ермәни көзәлләринә һәср олунмуш әсәрләри олдуғуну билирик. Молла Пәнаһ Вағифин күрчү көзәлләринә итһаф етдији мүхәммәси дә бу ән'әнәнин давамдыр.

Нәсими һәјат көзәлликләрини мусигисиз тәсәввүр едә билмир. О, тез-тез мусигини һарам е'лан едән руһаниләрә вә суфиләрә истетһа едир:

Сәфасыз суфији көр ким һарам дер динләмәз сазы.

Мә'лумдур ки, руһаниләр мусигини һарам е'лан едир, мусиги динләјәнләри Дәччала ујанлар адландырыр. Мүхтәлиф тәригәтләрдә дә мусиги һарам сајылыр. Лакин пантеистләр, хүсусән мөвләвиләр мусигидә илаһи сәси динләјир, өз ајинләрини мусиги илә, хүсусән һеј—илә ичра едирдиләр. Нәсими ардычыл бир пантеист кими:

Сөйләр дәфү чәнкү неј әнәлһәг

—дејәрәк мусигини илаһиләшдиридди. Анчаг шаирин елә ше'рләри дә вардыр ки, бүтүнлүк-лә мусигидән бәһс едир, шәргин бүтүн муғамларынын адыны чәкир, гәзәли муғам адлары үзәриндә гурур:

Һәсрәт јашы һәр ләһзә гылыр бәнзимизи саз
Бу пәрдә бир јар бизә олмады дәмсаз.

Үшшаг мејиндән гылалым ишрәти новруз
Та раст кәлә чәнки-һүсејиндә сәрәфраз.

Бир чаркәһи лүтф гыла һүсни-бозорки
Кучик дәһәниндән бизә, еј дилбәри-шәһназ.

Зәнкулә сифәт налә гылам зари-секаһә
Чүн әзми-һичаз ејләјә мәнбуби-хошаваз

Аһәнки-сифаһан гылыр ол наји-ираги
Рәһаби јолунда јенә чанын гыла пәрваз.

Көнлүмә һисар ејләди ол руји-мүбәргә
Кәл олма мүхалиф бизә еј дилбәри-тәнназ

Чун шурә кәлиб ешг сөзүн десә Нәсими
Зөвгүндән онун чушә кәләр Сә'дији Шираз.

Көрүндүјү кими гәзәлин илк бејтиндә шаир һәсрәт јашынын үзүнә ахмасыны сазын тел-ләринә бәнзәдир. Бу пәрдәдә онунла дәмсаз оланлары хатырлајараг бүтүн классик мусиги-мизин муғамларыны бир-бир сајыр, үшшаг, новруз, раст, һүсејни, чаркаһ, шаһназ, секаһ,

һичаз, сифаһан, ираг, рәһаби, һисар, мүбәргә, мүхалиф, шур кими муғам адларындан гәзә-лин дахилиндә онун аһәнкинә ујғун шәкилдә истифадә едир. Ше'рин сонунда Нәсиминин бөјүк Иран шаири Сә'дини хатырламасы да тәсадүфи дејилдир. Сә'динин дә ејни гафијәли гәзәли вардыр.

Бөјүк сәнәткар башга ше'рләриндә дә муси-ги истилаһларындан кениш истифадә едир:

Алты аваза, он ики пәрдә, ијирми дөрд шүбә
Һәм рүбабу әргәнүнәм, чәнклә тәмбуријәм.

Јахуд:

Бу мусигидән еј самә сәнә кәр нәснә кәшф олду
Мәгаматын бәјан ејлә, үсулун көстәр әдварын.



Нәсими бүтүн бу мүтәрәгги фикирләрини сон дәрәчә сәмими вә инандырычы бир дил илә гәләмә алмышдыр. О, Азәрбајчан дилиндә јаранан ше'рин өлмәз нүмунәләрини јарат-мыш, орта әсрин әдәби жанрларында көзәл әсәрләр јазмышдыр. Шаирин бәдии дили ол-дугча зәнкин, сөз еһтијаты чохдур. О, бир тә-рәфдән идиоматик ифаделәрлә зәнкин олан чанлы данышыг дилинин имканларындан ба-чарыгла истифадә едир, икинчи тәрәфдән исә классик ше'р дилинин чох јајылмыш бәдии

ифадэлэрини мѣһарѣтлѣ ишлѣдир, ејни заманда эрѣб, фарс ше'ринин ифадѣ васитѣлѣрини тѣрчүмѣ етмѣк јолу илѣ ше'р дилимизи зѣнкинлѣшдирир.

Бу нѣгтеји-нѣзѣрдѣн Нѣсиминин дили мѣу-сири олдуғу эрѣб, фарс шаирлѣринин дилиндѣн даһа зѣнкиндр. Нѣсими дилиндѣ ишлѣнѣн эрѣб, фарс сѣзлѣринин чоху о дѣврдѣ мѣишѣтдѣ ишлѣнилѣн вѣ эдѣби дилдѣ вѣтѣндашлыг газанмыш ифадѣлѣр иди.

Нѣсиминин дилиндѣ елѣ кѣлмѣлѣр вардыр ки, онлар инди унудулуб эрѣб, фарс сѣзлѣрилѣ ѣвѣз едилминшдир. Мѣсѣлѣн: Нѣсими «сѣрхош» ѣвѣзинѣ «ѣсрук», «чѣннѣт» ѣвѣзинѣ «учмаг», «хѣстѣ» ѣвѣзинѣ «сајру», «шеј» ѣвѣзинѣ «нѣснѣ», «тѣмиз» ѣвѣзинѣ «ары», «һијлѣ» ѣвѣзинѣ «ал», «демѣк» ѣвѣзинѣ «ајытмаг», «чатмаг» ѣвѣзинѣ «улашмаг», «апармаг» ѣвѣзинѣ «илѣтмѣк», «узаг» ѣвѣзинѣ «ираг», «јетишмѣк» ѣвѣзинѣ «улашмаг», «чох» ѣвѣзинѣ «ѣкүш» вѣ с. ишлѣдир. Бу сѣзлѣринѣ чохусу инди данышыг дилиндѣн дѣ чыхмышдыр. Јалныз ајры-ајры диалектлѣрдѣ галмышдыр. Анчаг шаирин белѣ бир чох эрѣб вѣ фарс сѣзлѣринин Азѣрбајчан дилиндѣки синонимлѣрини ишлѣтмѣси онун дилини сон дѣрѣчѣ зѣнкинлѣшдирир. Нѣсими классик ше'р дилиндѣ ишлѣнѣн эрѣб вѣ фарс сѣзлѣрини инди бизим үчүн архаик олан Азѣрбајчан сѣзлѣрилѣ ѣвѣз етдијинѣ кѣрѣ мѣу-

сири олан фарс шаирлѣриндѣн даһа чох кѣлмѣ еһтијатына малик бир сѣнѣткардыр. Бу чѣһѣтдѣн шаирин јарадычылыгы дилчилик елми үчүн дѣ тѣдгиги ѣһѣмијјѣтѣ маликдир. Нѣсими ше'рлѣринин дилимизин тарихи инкишафыны ѣјрѣнмѣк саһѣсиндѣ дѣ мѣстѣсна ѣһѣмијјѣти вардыр.

Нѣсими дили олдугча образлыдыр. О, фѣлсѣфи идејаларыны тѣблиғ едѣркѣн ѣсасѣн кѣзѣлин гаш, кѣз, кирпик, јанаг, бој, додаг, диш кими чисмани хѣусуијјѣтлѣриндѣн данышыр, бунлара бѣ'зѣн сајсыз-һѣсабсыз сифѣтлѣр вѣрир. Мѣсѣлѣн, кѣзлѣр һаггында: «јѣгмачы кѣзлѣр», «һѣрами кѣзлѣр», «ал едѣн кѣзлѣр» вѣ с. дејир ки, бу да онун ше'рини бѣдини чѣһѣтдѣн даһа да рѣвнѣглѣндирир. О, бѣ'зѣн бѣтүн бир чүмлѣни рѣмз кими ишлѣдир вѣ шаирин ѣсас мѣгсѣди сѣзүн мѣчазни мѣ'насы нѣзѣрѣ алындыгда анлашылыр:

Сачыи шѣрһини ејлѣрѣм һѣр кѣчѣ,
Рүхүн вѣсфини сѣјлѣрѣм һѣр сѣһѣр.

Бу бѣјтдѣ сѣзүн һѣгиги мѣ'насындан чох, сачыи кѣчѣ кими гара, үзүн сѣһѣр кими ајдынлыгы вѣ ағлыгы ифадѣ олунмушдыр.

Нѣсими Азѣрбајчан эдѣбијјатында ана дилиндѣ јаранан ше'рин шѣкли хѣусуијјѣтлѣринин тѣкмиллѣшмѣсиндѣ чох мүһүм рол ојнамышдыр. О, һѣр шејдѣн ѣвѣл ѣруз вѣзнинин

мүхтәлиф бәһрләриндә вә мүхтәлиф шәкилләриндә Азәрбајчан дилиндә ше'рләр јазмышдыр. Нәсими әруз вәзинин бәһрләрини Азәрбајчан дилинин хусусијјәтләринә ујғунлашдырмаға чалышмышдыр. Дахили гафиләләр јаратмағ, ше'рин мусигисини тә'мин етмәк истәркән шаир дилин тәһриф едилмәмәсинә дә диггәт јетирмишдир. Нәсимидә елә ше'рләр вардыр ки, бурада кәлмәләр тәләффүз хусусијјәтини итирмир, данышығ дилиндәки шәклин сахлајыр:

Сәнамә үзүн күлүндән күлә-күлә күл утанды,
Хәчил ејләди додағын шәкәриндән аби-гәнди,
Гара гашларын јајындан мәнә кирпич охун атар
Ала көзләрин мәкәр ким јенә ганыма сусанды.

Бу мисраларда Азәрбајчан сөzlәри әруз вәзинин тәләбинә көрә өз тәбии вәзијјәтини позмур, ади тәләффүз хусусијјәтини сахлајыр.

Нәсими бир сыра шаирләрдән фәргли оларағ ше'рин гафиләсинә хусуси әһәмијјәт вермиш, һәр үч дилдә јаратмыш олдуғу ше'рләрдә орта әср поетикасынын тәләбләринә ујғун оларағ мүвәффәгијјәтли гафиләләр ишләтмишдир. Шаир гафиләләринин тәкрар едилмәмәси үчүн рәдиф гафиләләрә даһа чох фикир верир. Бә'зән мисранын јарыдан чоху рәдиф кими тәкрар едилир. Мәсәлән:

Үзүнү мәнән наһан етмәк диләрсән, етмәкил,
Көзләрим јашин рәван етмәк диләрсән, етмәкил.

Бәрки-нәсрин үзрә мишкин зүлфүнү сән дағдыб
Ашиги биханиман етмәк диләрсән етмәкил.

Гашларын гөвсүндә мүжканын хәдәнкин кизләјир
Еј көзү мәстанә, ган етмәк диләрсән етмәкил.

Сона гәдәр ејни аһәнклә давам едән бу ше'рдә мисранын јарысындан чохуну «етмәк диләрсән етмәкил» рәдифи тутур. Рәдифләрдән белә чох истифадә етмәк шаири гафилә јекнәсәклијиндән гуртарыр.

Нәсими ше'рләриндә шифаһи халғ ше'риндән кәлән, ашығ јарадычылығында даһа чох инкишаф етмиш чинаслара да тәсадүф едирик. Шаирин чинаслары мүрәккәб вә долғундур. О, бә'зән беш, алты вә даһа артығ сөздән чинас дүзәлдә билир. Бу чинаслар онун ше'ринә хусуси бир тәрәвәт верир:

Кәр ирәсән сурәтин мә'насына
Биләсән сурәт нәдир, мә'насы нә?
Әһли-мә'на шишәсинә атма даш,
Һејф ола ким, шишеји-мә'на сына.

Мә'лумдур ки, шаир «әһли-мә'на» дедикдә һәјат, кайнат һағгында руһаниләрин дедикләри илә кифајәтләнмәјән, дүнјанын сиррләрини өзү кәшф етмәк истәјән мүстәгил дүшүнчәли инсанлары нәзәрдә тутур, онлара гаршы еһтијатлы һәрәкәт етмәји мәсләһәт көрүр. Бурада биринчи мисрада «мә'насына», икинчи мис-

рада «мә'насы нә», дөрдүнчү мисрада исә «мә'-на сына» чинасларыны ишләдир.

Јахуд:

Кәл бу күн ишрәт күнүдүр ал меји,
Даима нүгл едә көркил алмајы
Һамысынын хисләти бирдир, вәли
Мүстәндләр фәрг едәрләр ал меји.

Бу тујугда шаир достларына мүрачиәт едәрәк дејир ки, ишрәт күнүдүр, меј ал кәтир, алма илә мезә ејләјәк, һәрчәнд бүтүн шәраблар бирдир, лакин арифләр ал (гырмызы) шәрабы даһа үстүн тутурлар.

Бурада «ал меји» (меји кәтир), «алмајы» (алманы) вә «ал меји» (гырмызы шәрабы) мүвәффәгијјәтли чинаслардыр.

Ашағыдакы гәзәл дә башдан-баша чинас әсасында јазылмышдыр:

Нури-тәчәлли шә'ләси дүшдү әзәлдән алына,
Көзләримин бу рәнк илә јашы бојанды алына

Һәм мә'чизаты-Әһмәдин көзләри сәһрдир онун,
Рәһмәти-һәг бу чадунун үммәтинә вә алына

Чәһд едирәм ки, алына көнлүмү вермәјим, вәли
Һәм билирәм ки, агибәт алына көнлүм алына.

Кимсә әкәрчи истәмәз дүшмәјә фитнәјә вәли
Шүкр едирәм ки, дүшмүшәм ала көзүнүн алына

Бу мисраларда «алына» кәлмәси беш дәфә тәкрар олунар. Биринчи мисрада «алын»,

икинчи мисрада «гырмызы», дөрдүнчү мисрада «нәсил», алтынчы мисрада «алынмаг» сәккизинчидә исә «һијлә» мә'насында ишләдилер.

Нәсими ше'рләринин поетик хүсусијјәтләри чох зәнкин, тәсвир васитәләри орижинал вә јенидир. О, көзәллији тәрәннүм етдији заман сөзләри һәгиги мә'насыјла бәрабәр, һуруфи рәмзләри әсасында мүхтәлиф мә'наларда ифадә едир. Шаир һуруфиликлә бағлы ифадәләри чох ишләдир. Бу ифадәләрин мүһүм һиссәси рәмзи мә'на дашыјыр.

Нәсиминин сөзләри һәгиги мә'насындан башга бир дә рәмзи, һуруфи мә'нада ишләтмәси шаирә ејни фикри дәнә-дәнә ајры-ајры ифадәләрлә, бир-биринә бәнзәмәјән бир тәрздә ифадә етмәк үчүн имкан јарадыр. Мәһз буна көрәдир ки, онун мөвзусунун дар олмасына бахмајараг дили чох зәнкин, ифадә үсуллары рәнкарәнкдир. Тәсадүфи дејилдир ки, шаир тез-тез өз бәди идилини «гуш дили» адландырыр:

Һәр кимсә Нәсими сөзүнү кәшф едә билмәз
Бу гуш дилидир, буну Сүлејман билер анчаг.

«Гуш дили» ифадәси бир тәрәфдән орта әсрин мәшһур тәригәт шаири Фәридәддин Әгтарын әсәринә ишарәдирсә, дикәр тәрәфдән әсасән шаирин сырф фәлсәфи-һуруфи идејаларыны тәблиғ едән ше'рләриндә сөзләрин һуруфи-рәмзи мә'насы демәкдир.

Нәсиминин белә ше'рләрини һуруфиликлә таныш олмајанларын баша дүшмәси чәтиндир. Бу ше'рләрдә гур'андан алынмыш ибарәләр чохдур. Шаир бу дини ибарәләри ислам руһаниләринин баша дүшдүјү кими дејил, һуруфи нөгтеји-нәзәриндән мә'наландырыр. Нәсиминин белә ше'рләриндә дил олдугча чәтиндир, әрәб вә фарс тәркибләри, гур'ан вә һәдис ибарәләри илә долудур вә бунларын һәр бириси кениш изаһат тәләб едир: Мәсәлән:

Ајәти-инни әнәллаһәм, бу нарын нуријәм,
Һәм миначати-тәчәлли, һәм кәлимин туријәм.

Тәкчә бу ики мисрада шаир инсанын әбәди вә әзәли олмасыны ифадә етмәк үчүн гур'ан ајәләринә мүрачиәт едир. Гур'анда дејилир ки, куја Муса аиләси илә бирликдә Мисрә кедәндә кечә гаранлыгда галырлар. Муса узагдан бир од көрүр, јанына чатдыгда бир ағачдан ишыг кәлдијини мүшаһидә едир. Куја ағачдан сәс кәлир ки, «инни әнәллаһ». Ејни заманда Муса Тур дағына кедиб аллаһа ону көрмәк истәдијини билдирдикдә аллаһ она «мәни көрә билмәзсән»—дејир. О, дуа едиб тә'кидлә јалвардыгда она аллаһдан хитаб кәлмишдир ки, гаршыдакы дағлара бах. О да дағларын од тутуб әридијини көрмүш вә өзүндән кетмишдир. Шаир бу бејтдә дејир ки, гур'анда хәбәр верилән бу һадисәнин јарадычысы мәнәм. Тур

дағындан Мусанын ешитдији «Мән сәнин аллаһынам» ајәси мән өзүмәм. Көрүнән јанғынын ишығы да мәнәм. Мусанын миначаты да мәнәм, онун миначат үчүн чыхдығы Тур дағы да мәнәм.

Ајдындыр ки, бу пантеизм нөгтеји-нәзәриндән дејилмиш ифадәләр нәинки кайнат, ејни заманда тарихи-дини рәвајәтләрин һамысы инсанла бағланыр. Бурадакы «мән» шаирин өзү дејил, бәлкә инсанлығын, бәшәријјәтин символудур. Шаир әсәрин сонуна гәдәр кайнатын вә тарихин бир чох һадисәләринин инсанда тәзаһүрүнү ифадә етмәклә онларын әсил дини мә'наларыны рәдд едир, бәшәр зәкасынын јаратдығы һәгигәтләр кими гәләмә алыр.

Шаирин лирик ше'рләриндә тәкчә инсан көзәллијинин тәсвири дејил, бәлкә шаирин бу көзәллијә мүнәсибәти, кечирдији һисс вә һәјәчанлар, дүјдүғу севинч вә кәдәр дә өз әксини тапмышдыр. Белә ше'рләрдә шаирин дили сон дәрәчә образлы, садә вә сәмимидир. Гәзәлләринин бирисиндә севкилиси илә олан һәфтәлик мәһәббәт мачәрасыны белә тәсвир едир:

Шәнбә күнү мән уградым ол сәрви-рәванә
Шејда гылыбан салды мәни чүмлә чаһанә.

Јекшәнбә күнү мәчнун олуб һејраны олдум,
Көрдүм үзүн, охшатдым ону маһи-тәбанә.

Дүшәнбә күнү рази-дилими дедим ахыр,
Ол көзләри нәркиз, үзү күл, гашы каманә.

Сешәнбә күнү сәјјад олуб сејрана чыхдым
Мән сејд олубан гурбан олум пүстә дәһанә.

Чәршәнбә күнү јар кәзә кәлди чәмән ичрә,
Бүлбүл дәхи көрдү үзүнү дүшдү фәғанә.

Пәнчшәнбә куну јарә дедим: пәндум ешнткил
Фаш етмә бу рази-дилими јахшы-јаманә.

Адына күнү көрдү чамалыны Нәсими
Әмди ләби-лә'ли шәкәрин ол ганә-ганә.

Бу гәзәлдә шаирин көзәли көрүб ону севмә-
си, бу мәнәббәттин кет-кедә онун гәлбиндә көк
салмасы, нәһәјәт фүрсәт тапыб дәрдини ач-
масы вә севкилиләрин көрүшүб данышмала-
ры тәсвир едилир.

Белә ше'рләрдә мәнәббәт, сәдагәт вә дост-
луг тәрәннүм едилмишдир. Шаир мәнәббәт
јолунда чәкдији изтираблардан данышыр.

Шаирин тәбиәт көзәллијинә һәср едилмиш
ше'рләри дә олдугча гијмәтлидир. Нәсими ба-
һарын кәлмәсини дүнјанын јени хәләт кејмә-
сини, чичәкләрин ачылмасыны, бүлбүлүн нәғ-
мәсини тез-тез тәсвир едир, һури, гылман еш-
ги илә јашајан заһидләрин әксинә олараг

Бадә ичмәк рөвзәдә кәр сән диләрсән һурилә
Јар әлин дут бағчаја кир новбаһар олду јенә

—дејир.

Нәсиминин белә ше'рләриндә дүнја не'мәт-
ләринә чағырыш, һәјәтсевәрлик үстүн јер тут-
магдадыр.

Башга бир ше'риндә шаир севкилисиндән
шикајәтләнерәк ајрылыгда чәкдији изтираб-
лардан данышыр:

Ајрылыгдан јар мәним бағрымы бүрјан ејләди
Өзүнү бир јана салды, мәни бир јан ејләди.

Зәфәрәнә бәнзимини дөндәрди ол бирәһм јар;
Алды көнлүм, гылмады ол бивәфа бир кәз вәфа,

Дүшмәни хәндан едиб, достуну кирјан ејләди.
Јыхды мә'мур шәһримини, көр нечә виран ејләди.

Ешидәрсә даш әрир һәсрәтдә аһи-заримини
Ол күләндам јари көр көнлүмү зиндан ејләди.

Еј Нәсими, сүбһдәм вар әрзә гыл дилдарә сән
Гәмзәјә версини нәсирәт, јохса чох ган ејләди.

Ејни гафијә вә рәдифдә јазылмыш башга
ше'риндә исә шаир үмумијјәтлә ајрылыгдан
шикајәтләнер, севкилисинин һәсрәтини чәкди-
јини сөјләјир. Нәсими вүсалын севинчини дә
ејни дәрәчәдә реал вә тәбии тәрәннүм едир.
Мисал олараг шаирин ашағыдакы ше'рини
көтүрәк:

Мәрһаба, хош кәлдин, еј дилдар, хош көрдүк сәни
Хошмусан, еј бәркүзидә јар, хош көрдүк сәни.

Доғрусу мүштаг идик чанә, бәси дидаринә
Еј көзү нәркиз, јүзү күлнар, хош көрдүк сәни,

Кәлмәжә чүн афитаби, кетмәжә чүн маһтаб
Ғалија еј көвкәби-сәјјар, хош көрдүк сәни.

Дәрдемнд олмуш иди мискин Нәсими сәнсинин
Еј висалын дәрдимә тимар, хош көрдүк сәни.

Шаир бә'зи ше'рләриндә исә өзү илә севки-
лисини мүгајисәли шәкилдә тәрәннүм едир. Бу-
рада бир мисрада мә'шугәнин көзәллији, икин-
чи мисрада исә ашигин вәзијјәти тәсвир олу-
мушдур. Сонракы бейтләрдә исә ашиг—мә'шуг
вәзијјәти даһа мисраларда дејил, ајрыча бейт-
ләрдә давам етдирилир.

Бир үзү күл, гөнчә ләб дилдар дерләр, иштә сән.
Сән күлә бүлбүл кими бир зар дерләр, иштә мән.

Зүлфү әнбәр, боју әр әр, сәрви-гәддү, лалә рүх,
Бир сәнубәр бојлу, хош рәфтар дерләр иштә сән.

Мөһнәтү дәрду гәмү гүссәнлә олмуш башы хош
Бир бәлакеш, бир чәфакеш вар дерләр иштә мән.

Сәһрилә чани көнүл мүлкүнү јәғма гылан
Бир гашы саһир, көзү мәккар дерләр иштә сән.

Ғәсрәтиндән хәстә хар олмуш, фәрагындан зәиф
Гәм бучағында јатыр бимар дерләр иштә мән.

Сон дәрәчә орижинал бир шәкилдә гурулмуш
олан бу гәзәл дилинин ајдынлығы, тәшбиһлә-
ринин тәбиилији вә ифадә олунаһн иссләрин
сәмимилијилә диггәти чәлб едир. Шаирин:

Зәһи шол кимсә ким вардыр һәбиби сән тәки мәһру
Шәкәр кофтару күлрүхсар мишкин хәлу әнбәр бу:

—мисраларыјла башлајан гәзәли дә инсан
көзәллијини орижинал бир шәкилдә тәрәннүм
едир. Бурада һәр бейтин икинчи мисрасында
мә'шугәнин көзәллији тәсвир олунаһн. Шаир бу
мисраларында севкилисинин көзәллијинин
дөрд хүсусијјәтини көстәрир, бу хүсусијјәтлә-
ри сајдығы заман исә дөрд һәмгафијә сөз
ишләдир.

Ғашыһла кирпијин, зүлфүн үзүндә бәһләрин дәһи
Бири әјјар, бири тәррар, бири мәккар, бири чаду.

Гәзәлдәки икинчи мисраларда ишләдилән
епитетләрин үчү бир-бирилә, дөрдүнчүсү исә
гәзәлин үмуми гафијәси илә һәмәһәнк кәлир.

Нәсиминин өзүнүн «мүкәррәр» адландырды-
ғы гәзәл шәкли дә марағлыдыр. Белә гәзәлләр-
дә биринчи бейтдә ики галан бейтләрин икин-
чи мисрасында үч дәфә тәкрат олунаһн бәнзәт-
мәләр гәзәлә ахычы бир аһәнк верир:

Јүзүн бәрки-күли-тәрдир, күли-тәр,
Бојун сәрви-сәнубәрдир, сәнубәр.
Хураман гамәтин бир чешмәји-чешм,
Сәмәнбәрдир, сәмәнбәрдир, сәмәнбәр.
Димағым буји-зүлфүндән дәмәдәм
Мүәттәрдир, мүәттәрдир, мүәттәр.

Нәсиминин «тәрди-әкс» адланан шәкилдә дә
гәзәлләри вардыр. Белә гәзәлләрдә биринчи
мисранын сонундакы кәлмә икинчи мисранын
башында тәкрат олунаһн. Беләликлә һәр мис-

ранын башлангычы өзүндөн эввэлки гафијәнин тәкрары илә давам етдирилир.

Олмаја мөстанә ејнин тәк, шәһа, мәккар кар.
Каримә гојмаз мәни һәр баб илә әғјар, јар.
Јары әһдиндә вәфалы истәкил, еј дуст дуст
Дост оланлар ејләсин ашигинә начар чар.

Нәсими Јахын вә Орта Шәргдә кениш јазылмыш үч дилдә: әрәб, фарс вә Азәрбајчан дилләриндә әсәр јарадан илк бөјүк шаирдир. Оуну бу дилләрдә диванлары вардыр. Шүбһәсиз ки, бу үч дилдә әсәр јаратмаг шаирә өз мүтәрәгги фикирләрини кениш тәблиғ етмәк ишиндә бөјүк көмәк көстәрмишдир. Ејни заманда бу халглар арасында мәдәни әлагәнин вә фикир вәһдәтинин јаранмасында мүһүм рол ојнамышдыр.

Нәсими бу үч дилдә көзәл мүләммәләр дә јазмышдыр. Бу мүләммәләрдән бә'зиләринин биринчи бейти әрәб, икинчи бейти фарс, үчүнчү бейти Азәрбајчан дилиндәдир. Әсәр ахыра гәдәр белә давам едир. О, бурада әрәб дилиндә дедији фикри фарс вә Азәрбајчан дилиндәки бейтләрилә тамамлајыр. Белә мүләммәләриндән бириндә шаир әрәбчә јазылмыш бейтдә баһарын кәлдијиндән бәһс едир, фарс дилиндәки бейтдә дүнјада хәтәр чохдур, фүрсәти фөвт етмәјин, бу күн зөвг-сәфа вахтыдыр дегирсә Азәрбајчан дилиндә олан бейтдә баһарын

кәлмәсилә дүнјанын чәннәтә дөндүјүнү сөјләјир.

Нәсими ики дилдә: Азәрбајчан—фарс; Азәрбајчан—әрәб дилләриндә дә мүләммәләр мүәллифидир. Оуну ејни гәзәлдә мисранын биринчиси бир, икинчиси башга дилдә, һәтта һәр мисранын әввәли бир, сону икинчи дилдә јазылмыш мүләммәләри дә вар.

Бүтүн бунлар халглар арасында достлуғун инкишафына хидмәт етмишдир. Тәсадүфи дегилдир ки, әрәб јазычылары шаир һаггында «Мәгамәти—Нәсими» адлы бәди әсәр јазмыш, фарс зијалылары да шаирдән мәһәббәтлә бәһс етмишләр.

Нәсиминин «Әлиф лам» вә «Тәрс әлифба» адланан әсәрләри дә мараглыдыр. Белә ше'рләрдә һәр бейт, бә'зән дә һәр мисранын илк кәлмәси әрәб әлифбасынын сырасына ујғун һәрфләрлә башлајыр. Јә'ни мисраларын илк һәрфләри әрәб әлифбасынын сыра илә дүзүлүшү әсасында гурулуру. Мәс:

Әлиф—Ә'ла гамәтин һәр ким көрәр бичан олур;
Бей—Бәшарәт булду һәр ким дилбәри султан олур;
Теј—Тәмәнна вәслини етдим нијазим бах будур,
Сеј—Сәна етмәклик үчүн уш чаным гурбан олур,
Чим—Чүмлә хубларын султаны сәнсэн, еј пәри,
Һей—Һүсн ичрә һикарым Јусифи-Кән'ан олур.

вә с.

Тәрс әлифбада исә ше'р әлифбанын сон һәр-

фи илэ башлајыб илк һәрфә доғру кедир. Бу ше'рләр бә'зән әрәб әлифбасынын сајына уј-гун 28, бә'зән дә фарс әлифбасында олдуғу кими 32 һәрфи әһатә едир. Марағлы бурасыдыр ки, илк дәфә Нәсими әсәрләриндә көрдү-јүмүз «әлиф лам» вә «тәрс әлифба» илэ ше'р јазмағ сонралар ашығ әдәбијјатында да кениш јајылмышдыр. Биз һәтта Сајат Нова вә Ашығ Әләскәр кими мәшһур сәнәткарларын да «әлиф лама» вә «тәрс әлифба» адландырдығлары диваниләрә дә раст кәлирик.

Нәсими әсәрләриндә ашығ ше'римиздә де-јишмәләрдә чох истифадә олунап тапмачавари гурулмуш ше'р нөвүнә дә тәсадүф едирик. Ашығлар дејишмә заманы гаршыдакына «о нәдир ки?» дејәрәк чаваб истәдикләри кими шаир дә мүаризләринә үз тутарағ бир чох суаллар гојур вә чаваб истәјир:

Нијә дөрд олду сују ирмағын?
Сәккиз олду гапысы учмағын?
Туба ағачынын нәдир јемиши?
Һәг ону әр јаратды, јохса диши?
Һурү гылман нәдән ибарәтдир?
Һувә мән һу нәјә ишарәтдир?

Јахуд рүбаиләриндә

Әлләм әл-әсма ибарәтдир нәдән?
Сурәји-таһа ишарәтдир нәдән?
Адәми-хаки кинајәтдир нәдән?
Ловһи-мәһфузи бәшарәтдир нәдән?

Фәрг бурасындадыр ки, ашығларда бу суаллар чох заман дини мәзмунда олур, Нәсимидә исә фәлсәфи маһијјәт кәсб едир.

Бүтүн бунлар ајдынлашдырыр ки, Нәсими јарадычылығы шифаһи халғ әдәбијјаты илэ бағлы олагағ инкишаф етмиш вә ашығ јарадычылығына гүввәтли тә'сир кәстәрмишдир.

Нәсими Азәрбајчан дилиндә фәлсәфи гәсидәнин илк мүвәффеғијјәтли нүмунәләрини јаратмышдыр. Оун һәтта мәдһијјә вә мәрсиж-ләри дә вардыр. Шаир әдәбијјат тарихимиздә илк дәфә мүстәзадлар, мүрәббә вә тәрчи-бәндләр дә јазмышдыр. Нәсиминин рүбаиләри вә тујуғлары да истәр бәдии гурулушу, истәр-сә фикри истигамәти бахымындан орижинал вә гијмәтлидир. Шаирин рүбаиләриндә һүруфи-лијин мүддәалары, Фәзлуллаһа мүнәсибәти јығчам вә мәнтиги бир диллә ифадә олундуғу кими фәлсәфи көрүшләри, һәјат вә кайнат һағгында дүшүнчәләри дә ајдын шәкилдә верилмишдир.

Мәһәббәт мөвзусунда көзәл рүбаиләр јарадан шаир өз һәјаты илэ бағлы һадисәләрдән дә данышмышдыр.

Бә'зи тәдгигатчылар Нәсиминин ана дилиндә «Мүгәддимәтүл-һәгајиг» адлы һүруфиликдән бәһс едән нәср әсәри јаздығыны да гејд едилрәр. Лакин мүхтәлиф әл јазмалары олан әсәрин Нәсими тәрәфиндән јазылдығы һәләлик

елми шәкилдә исбат едилмәмишдир. Нәсими әсәрләринин шәкли чәһәтдән зәнкинлији ана дилиндә јаранмыш ше'римизин тәкмилләшмәсиндә мүһүм рол ојнамышдыр.

Нәсими әсәрләри һәлә шаирин сағлығында Јахын Шәргдә јажылмышды. Шаир Азәрбајчанда, Ирагда, Кичик Асијада вә Суријада олдуғу заман онун ше'рләри бу өлкәләрдә севи-ләрәк охунурду. Лакин шаирин әсәрләри тез бир заманда Орта Асијада вә ујғурлар ичәриндә дә кениш шөһрәтләнди.



Нәсиминин ана дилиндә јаздығы ше'рләр јухарыда изаһ етдијимиз кими бәдии чәһәтдән сон дәрәчә јүксәк сәвијјәдә олдуғуна көрә ондан сонра кәлән Азәрбајчан ше'ринин инкишафына гүввәтли тә'сир көстәрир. Шаһ Исмајыл Хәтан, Һәбиби, Фүзули, һәтта Вагиф кими бөјүк сәнәткарлар белә онун тә'сириндән гуртара билмәмишләр. Хүсусән XV әсрин әввәлләриндә јашамыш Чаһаншаһ Һәгиги ана дилиндә јаздығы ше'рләриндә Нәсимини изләмиш, шаирә нәзирәләр јазмышдыр.

Нәсими јарадычылығынын тә'сири әдәбијјатымызда ики истигамәтдә давам етмишдир. Онун көрүшләрини гәбул едән һүруфи шаир-ләр—Хәлили, Сурури, Түфејли вә башгалары

Нәсими мөвзуларыны тәкрат-тәкрат гәләмә алмыш рәмзи ифадәләри һүруфи мә'насында ишләтмишләр. Лакин һүруфи олмајан шаир-ләр Нәсими ирсиндән сәнәткарлыг өјрәнмиш шаирин көрүшләри илә бағлы поетик ифадә-ләри рәмзи мә'нада дејил, һәгиги мә'насында ишләтмишләр.

Нәсими ирси Хәтаијә даһа гүввәтли тә'сир көстәрмишдир. Шаһ Исмајыл Хәтаји јарадычылығынын хүсусән илк дөврүндә Нәсиминин ше'рләринә дәнә-дәнә бәнзәтмәләр јазмыш, шаирин һүруфи ифадәләриндән дә истифадә етмишдир. О, Нәсимини Мәнсур Һәллачла еј-ниләшдирәрәк дәфәләрлә шаирин фачиәсиндән данышмыш вә ону Һүсејни дејә хатырламышдыр. Мәһз буна көрә дә сонракы катибләр он-ларын ше'рләрини даһа чох гарышдырмыш-лар.

Биз бу тә'сири Һәбиби јарадычылығында да көрүрүк. Фүзули дә јарадычылығынын илк дөврүндә Нәсимидән чох өјрәнмиш, онун илк дәфә ше'римизә кәтирдији бәдии поетик ифа-дәләрдән кениш истифадә етмишдир.

Нәсими һәлә XV әсрдә түрк әдәбијјатына да гүввәтли тә'сир көстәрмишдир. Биз Шејхи, Зати, Нәчати кими көркәмли түрк шаирләр-инин јарадычылығында Нәсими ирсинин гүввәтли тә'сирини көрүрүк. Сонралар исә шаирин әсәрләри бекташиләр ичәрисиндә ја-

шајараг бу күнә гәдәр өз тә'сирини көстәрмәкдәдир.

Нәсимини јарадычылығы түркмән шаирләринә дә тә'сир көстәрмишдир. Махтымгулунун Дурду шаирлә мүшаирәсиндә Нәсимини фачиәсиндән бәһс олунар.

Нәсимини өзбәк шаирләринә дә гүввәтли тә'сир көстәрмишдир. Бөјүк өзбәк шаири Лүтфи, хүсусән Әлишир Нәваи Нәсимини јарадычылығындан чох өјрәнмишләр. Тәсадүфи дејилдир ки, шаирин өлүм фачиәси һаггында Султан Нүсејн Бајгараја тәгдим едилмиш «Мәчалүсүл-үшшаг» әсәриндә кениш мә'лумат верилмишдир. Даһи өзбәк шаири Әлишир Нәваи Нәсимидән дәфәләрлә данышмыш, хүсусән өзүнүн «Нәсајимүл-мәһәббәт» әсәриндә шаирин көзәл сәнәткар олдуғуну гејд етмишдир.

Нәваи Пәһләван Мәһәммәд илә бир мүсаһибәсини гәләмә алдығы заман гејд едир ки, «Пәһләван мәнән сорушду: түрккү шаирләр ичәрисиндә ким бөјүк сәнәткардыр? Мән чаваб вердим ки, Лүтфи. О деди ки, нијә Сејид Нәсимини демирсән? Мән чаваб вердим ки, јадыма дүшмәди».

Тәкчә бу мүсаһибә ајдынлашдырыр ки, XV әсрин ахырларында нәинки Нәсиминин фачиәси һаггында рәвајәтләр, бәлкә әсәрләри дә Орта Асијада о гәдәр кениш јайылмышды ки, онун түрк дилли шаирләр ичәрисиндә ән бө-

јүк сәнәткар олдуғуну дөврүн зијалылары етираф едирдиләр.

Нәсиминин сәнәткар бир шаир кими бөјүк шөһрәт газанмасыны шаирин диванларынын Орта Асијада әлјазмасы шәклиндә кениш јайылмасы да тәсдиг едир.

Нәсиминин зәнкин јарадычылығы илк дәфә шәрг тәзкирәчиләринин вә шәрг тарихчиләринин нәзәр-диггәтини чәлб етмишдир. Әрәб, фарс вә түрк дилиндә јазылмыш тәзкирәләрдә шаирин фачиәли өлүмүндән бәһс едилиб, шә'риндән нүмунәләр верилдији кими, јарадычылығынын бә'зи мәсәләләри дә тәһлил едилмишдир. Гәрби Авропа вә рус шәргшүнаслары да шаирин әдәби ирсини өјрәнмәк саһәсиндә фајдалы ишләр көрмүшләр, һәјаты вә әсәрләри һаггында мә'лумат вериб шаиримизи танытмаға чалышмышлар; бунунла бәрәбәр, онлар Нәсиминин јарадычылығындакы һуманизми, орта әср көрүшләринә етираз етмәсини, дини еһкамлара гаршы тәнгиди мүнасибәтини көлкәдә гојмушлар. Лакин онун бөјүк сәнәткар олдуғуну һәмишә хүсуси һөрмәтлә гејд етмишләр.

Шаирин әсәрләри әлјазмалары шәклиндә кениш јайылса да, дини көрүшләрә зидд олдуғу үчүн чох аз нәшр олунашдыр:

Нәсиминин ирси совет алимләри тәрәфиндән әтрафлы өјрәнилик вә бу күн Јахын

Шəргдə кедən тəдгигатə да мусбət тə'сир кəс-
тəрир. Шаирин инсанпəрвэрлији, Јахын
Шəрг əдəбијјатына кəтирдији мутəрэгги фи-
кирлэр бу кун дə өз əнəмијјəтини сахлајыр.
Буна кərə дə Азэрбајчан халгы өз бəјук шаи-
ринин анадан олмасынын 600 иллијини 1973-чү
илдə тəнтəнəли бир шəкилдə бајрам едəчək-
дир. Бəјук сənəткəрын јубилеји онун əдəби
ирсинин вə јарадычылыгынын даһа да кениш
шəкилдə өјрəнилмəсинə јол ачачагдыр.

Редактору *М. Гулузадə*

Рəссамы *А. Гəдиров*

Бədий редактору *Н. Нəсиров*

Техники редактору *С. Əһмədов*

Корректорлары

М. Күлүшова, Елмира Гулам гызы

Јығылмаға верилмиш 31/V-1972-чи ил.

Чапа имзаланмиш 11/X-1972-чи ил.

ФГ 00585. Кағыз форматы 60×90^{1/2}.

Кағыз № 1. Физики чап вərəги 2.375.

Шəрги ч. в. 2.375. Учот нəшр.

вərəги 2.3. Сифарши № 290.

Тиражы 16000. Гижмəти 17 гəп.

Азэрбајчан ССР Назирлэр Советинин

Дəвлət Нəшријјат, Полиграфија

вə Кнѳаб Тичарəти

Ишлəri Комитəsi

Азэрбајчан Дəвлət Нəшријјаты,

Бакы, һүсү һачыјев күчəsi, № 4.

„Гызыл Шəрг“ мətбəəsi,

Бакы, һəзи Асланов күчəsi, 80.

Гамид Араслы

ИМАДЕДДИН НАСИМИ

(на азербайджанском языке)

Баку · Азернешр · 1972

1972

836